

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
AVALIKU ÕIGUSE INSTITUUT

Jana Taaksalu

**KEHAVIGASTUSE VÕI TERVISEKAHJUSTUSE TEKITAMISEGA SEOTUD
MITTEVARALISE KAHJU HÜVITAMINE KRIMINAALMENETLUSES**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Dmitri Teplõhh

Tallinn 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. MITTEVARALISE KAHJU OLEMUS.....	5
1.1. Mittevaralise kahju mõiste ja liigid	6
1.2. Mittevaralise kahju hüvitamise põhimõtted	8
1.3. Mittevaralise kahju võimalik suurus ja selle tõendamine.....	12
2. KEHAVIGASTUSE VÕI TERVISEKAHJUSTUSEGA SEOTUD MITTEVARALISE KAHJU MÄÄRATLUS MATERIAALÕIGUSES.....	16
2.1. Mittevaralise kahju väljamõistmise põhiseaduslikud alused.....	16
2.2. Kehavigastuste või tervisekahjustusega tekitatud mittevaralise kahju väljamõistmise võlaõiguslik regulatsioon.....	18
2.3. Mittevaralise kahju haginõue kriminaalmenetluses	21
2.3.1. Tervisekahjustustega seotud süüteod	27
3. ESIMESE JA TEISE ASTME KOHTUPRAKTIKA KEHAVIGASTUSE VÕI TERVISEKAHJUSTUSEGA TEKITATUD MITTEVARALISE KAHJU VÄLJAMÕISTMISEL	30
3.1. Mittevaralise kahju hüvitamise nõude rahuldamata jätmine kohtute poolt.....	30
3.2. Kohtute poolt rahuldatud mittevaralise kahju nõuded.....	34
3.3. Üldised tähelepanekud vaadeldud kohtulahendite puhul	39
KOKKUVÕTE	41
INDEMNIFICATION OF MORAL DAMAGES CAUSED BY PERSONAL INJURY OR HEALTH IMPAIRMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS	43
KASUTATUD KIRJANDUS	46
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	47
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	47

SISSEJUHATUS

Mittevaralise kahju hüvitamine kaitseb mitmeid põhiseaduslikke väärtusi. Kõige laiemas mõttes põhiõiguste alust - inimväärikust, kuid ka mitmeid teisi põhiõigusi, muuhulgas inimese tervist. Mittevaraline kahju on kahju liik, mille põhieesmärgiks on isiku põhiõiguste kaitse. Ühiskonna arenedes ja inimsuhete keerukamaks muutumisest tulenevalt tekivad igapäevaselt aina enam olukorrad, kus isikud põhjustavad üksteisele oma õigusvastase tegevusega kahju. Nii on ka mittevaralise kahju hüvitamise ühiskonnas kasvava tähtsusega.

Kriminaalmenetluses on kuriteo läbi kannatada saanutel võimalus esitada tsiviilhagi varalise kahju kõrval ka mittevaralise kahju hüvitamiseks, mis aitaks ületada kuriteoga kaasnevaid negatiivseid tagajärgi. Selline võimalus on töötatud välja eelkõige menetlusökonoomika eesmärkidel ning kahtlemata aitab see korvata ühiskonna õiglustunde riivet, mis kuriteoga kaasneb. Kannatanul on võimalus valida, kas esitada tsiviilhagi kriminaalmenetluse raames või pöörduda vastava tsiviilhagiga tsiviilkohtu poole. Kuid tuleb rõhutada, et kannatanu jaoks on mittevaralise kahju hüvitamise nõude esitamine kriminaalkohtu kaudu tõenduslikult lihtsam õiguskaitsevahend. Kui kriminaalmenetluses on süüdistatava õigused kaitstud talle kindlustatud tasuta riigi õigusabi andmisega, siis kannatanu õigused on selles suhtes kitsamad. Lisaks sellele, et ta on kuriteo läbi kannatada saanud, peab ta suutma ka kohtumenetluses oma huvisid kaitsta. See seab kannatanu mittevõrdsesse olukorda kahtlustatavaga. Seetõttu on ka autori valitud teema oluline, et selgitada, kuidas on kannatanu huvid kriminaalmenetluses tsiviilhagi esitamisel ning kohtus lahendamisel kaitstud.

Kriminaalmenetluses toimub kahju hüvitamine tsiviilõiguse sätteid kohaldades ning seetõttu on autor võtnud bakalaureusetöö eesmärgiks selgitada, kas mittevaralise kahju nõude puhul isikuvastaste kuritegudega seotud kriminaalasjades järgib kriminaalkohtu praktika võlaõigusseaduses olevaid põhimõtteid. Milliseid tõendeid arvestavad kohtud mittevaralise kahju tekkimise tuvastamisel ja mittevaralise kahju suuruse määramisel ning milliste põhjendustega jätavad kohtud mittevaralise kahju hüvitamise nõude rahuldamata. Ka uurib töö autor kuivõrd palju ja kas on võrreldes analüüsiga¹ 2008 aasta kohta väljamõistetavad mittevaralise kahju hüvitise summad muutunud. Töös on keskendutud kehavigastuse ja

¹ M. Lillsaar, M. Vutt. Mittevaralise kahju hüvitamise nõuded tsiviilasjades esimese ja teise astme kohtutes 2008. aastal. Arvutivõrgus:
http://www.riigikohus.ee/vfs/905/MittevaralinekahjuTsiviilasjades_2008_Maarja_Lillsaar_Margit_Vutt.pdf
(21.01.2013)

tervisekahjustusega tekitatud mittevahaliste kahju nõuetele. Teema on aktuaalne, sest viimaste aastatega on kuriteoliikidest suurenenud just toimepandud kehaliste väärkohtlemiste arv.

Aastal 2011 suurenes registreeritud kuritegudest kõige enam kehaliste väärkohtlemiste arv. Võrreldes aastaga 2010 registreeriti 465 kehalise väärkohtlemise juhtu rohkem, mis teeb 11%.² Sama olukord oli ka aastal 2012, kui võrreldes aastaga 2011 suurenes kehaliste väärkohtlemiste arv 526 võrra, s.o samuti 11%.³

Töös püstitatud eesmärgi saavutamiseks on autor kasutanud võrdlevat ja analüütilist meetodit Eesti õiguskirjanduse ja kohtupraktika käsitlemisel. Allikatena on töös kasutatud õigusteaduslikke artikleid, erialakirjandust, Eesti seadusandlust ning Eesti kohtute kohtlahendeid kõigis astmetes.

Bakalaureusetöö on jaotatud kolme peatükki, milledest esimeses peatükis keskendutakse mittevahalisele kahjule, kui mõiste lahtiselgitamisele. Samuti käsitletakse esimeses peatükis ka kahju hüvitamise üldpõhimõtteid, kahju hüvitamise eesmärgi ning selgitatakse, kuidas on jaotatud tõendamiskoormis mittevahalise kahju korral poolte vahel.

Teises peatükis keskendub töö autor mittevahalise kahju hüvitamise seaduslikule regulatsioonile. Autor uurib ja analüüsib, kuidas on seaduseandja poolt reguleeritud isikuõiguste kaitse mittevahalise kahju puhul põhiseaduslikult. Samuti, kuidas on mittevahalise kahju väljamõistmine sätestatud võlaõiguslikult ning lisaks, millised on kannatanu võimalused tsiviilhagi esitamisel mittevahalise kahju hüvitamiseks kriminaalmenetluses.

Kolmandas peatükis uurib autor Eesti esimese ja teise astme kriminaalkohtupraktikat. Valimisse kuuluvateks lahenditeks on aastate 2011-2013 esimese ja teise astme kohtute kohtuotsused kehavigastuste ja tervisekahjustusega seotud kriminaalasjades.

² Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2011. Arvutivõrgus: www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57322/Kuritegevus_Eestis_2011.pdf (24.01.2013)

³ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2012. Arvutivõrgus: www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57890/Kuritegevus+Eestis+2012+-+Justiitsministeeriumi+slaidid+UUS.pdf (24.01.2013)

1. MITTEVARALISE KAHJU OLEMUS

„/.../ Mitte keegi ei saavuta oma elu jooksul eales tõelist vaimset ja füüsilist tasakaalu ja vaevalt leidub kedagi, keda elu kohtleb nii suuremeelselt, et ta ei saa kunagi ühtki emotsionaalset haava. Inimesele tekitatud emotsionaalsed haavad paranevad harva, jätmata arme, mis mitmesugusel viisil segavad temaga suhtlemist. Olenevalt oma elukogemustest oleme kõik millegi suhtes tundetud või ülitundlikud.“⁴ Psühholoogilised traumad on nagu rängad hingelised vapustused. Emotsionaalse trauma tõttu kaotatakse hingerahu ja tasakaal, mille järelmina tekivad hingelised ja kehalised pinged ning võib juhtuda, et inimese keha ja meel reageerivad nii nagu sündmus jätkuks või korduks regulaarselt. Emotsionaalse trauma tekkimise põhjused võivad olla väga erinevad, sest ka inimesed on erinevad ja samuti pole ühesugused nende kogemused ja reaktsioonid sündmustele. Ühele võib olla traumaatiliseks kogemuseks töökaotus või avarii, teisele aga vägivald. Psühholoogilisi traumasid kogevad näiteks õnnetusse sattunud ning selle pealtnägijad. Kui sellised emotsionaalsed haavad on tekitatud isiklike õiguste rikkumisega, on iga õigussüsteemi otsustada, mil viisil ja määral kaitsta isikuid taoliste rikkumiste eest ning millises ulatuses on võimalik isikuõiguste rikkumise kompenseerimine. Mittevaralise kahju hüvitamine on isikuõiguste rikkumisel võimalus emotsionaalselt kannatada saanutele kasvõi väheselgi määral kompenseerida nende hingelisi üleelamisi. Täielikult taastada psühholoogilist seisukorda, mis oli enne emotsionaalseid üleelamisi, ei ole kahtlemata võimalik.

Ka kehavigastuste tekitamise saab autori arvates kategoriseerida isiklike õiguste alla, sest nagu on sätestatud Euroopa Liidu põhiõiguste hartas: Igaühel on õigus kehalisele ja vaimsele puutumatusele.⁵ Mõiste „isikuõigus“ definitsiooni ei ole küll võlaõigusseaduses toodud, kuid selle saab tuletada VÕS § 134 jt sõnastusest. Näiteks ütleb VÕS § 1055, et kehavigastuse tekitamise, tervise kahjustamise, eraelu puutumatuse või muu isikuõiguste rikkumise puhul võib muu hulgas nõuda, et keelataks kahju tekitajal teisele isikule lähenemine ehk lähenemiskeeld, reguleeritaks eluaseme kasutamist või suhtlemist või rakendataks muid sääraseid abinõusid. VÕS § 134 aga sätestab, et isikult vabaduse võtmisest, isikule kehavigastuse tekitamisest tema tervise kahjustamisest või muu isikuõiguse rikkumisest sealhulgas isiku au teotamisest, tekkinud kahju hüvitamise kohustuse olemasolu korral tuleb

⁴ I. Tammelo. Õigus ja hool. Tartu: Ilmamaa 2001, lk 345.

⁵ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. Artikkel 3. Arvutivõrgus:

<http://eur-lex.europa.eu/et/treaties/dat/32007X1214/html/C2007303ET.01000101.htm> (06.02.2013)

kahjustatud isikule mittevaralise kahju hüvitiseks maksta mõistlik rahasumma. VÕS § 1045, 1046 ja 1047 kasutavad paralleelselt ka terminit „isiklikud õigused“. Nende mõistete juriidiline sisu viitab, et tegu on sünonüümidega, samale seisukohale on asunud ka õigusterminoloogid.⁶

Mittevaralised õigused on kohati keerulisemad ja mitmetahulisemad kui varalised õigused, kuid oluline on märkida, et nad ei ole mitte vähem olulised põhiõiguste väärtuskaalal, vaid isegi kaalukamad. Sõltumata sellest, kas konkreetsel juhul on isikuõigus kaitstav karistusõiguslikult või võlaõiguslikult, peaks lõppastmes ja kogumis õiguskaitse nende põhiseaduslike väärtuste puhul olema küllaldane.⁷

1.1. Mittevaralise kahju mõiste ja liigid

Juriidiline termin *kahju* hõlmab oma kõige üldisemas tähenduses igasuguseid negatiivseid tagajärgi. Kahju on iseenesest iga kaotus, mida keegi kannab oma eluhüvede – tervis, kehaline puutumus, oma isiku – väärikus, au või oma vara osas.⁸ Kahjuks on iga huvi kahjustamine, kusjuures tähtsust ei oma, kas tegemist on varaliselt või mittevaraliselt hinnatava huviga. Kahju peamisteks liikideks on varaline ja mittevaraline kahju.⁹ Võlaõigusseaduse¹⁰ (VÕS) § 128 lg 5 alusel hõlmab mittevaraline kahju eelkõige kahjustatud isiku füüsilist ja hingelist valu ja kannatusi. Kuna seaduses ei ole antud mittevaralise kahju ammendavat loetelu, võib mittevaraline kahju tekkida ka muudel viisidel. Mittevaralised tagajärjed, mis tulenevad kehavigastuse või tervisekahjustuse tekitamisest, võivad avalduda ka näiteks moraalse ja psühholoogilise heaolu kaotusena, häbina, piinlikkustundena.

Senini kasutatakse Eesti õigussüsteemis paralleelselt terminiga mittevaraline kahju ka väljendit moraalne kahju. Nii on Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS)¹¹ § 25 kohaselt igaühel õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele. VÕS kasutab aga eranditult terminit mittevaraline kahju.

⁶ M. Hirvoja. Tõrjuv kahjuhüvitis Eesti ja Saksa võlaõiguses mittevaralise kahju hüvitamisel ning selle seos karistusliku kahjuhüvitise kontseptsiooniga. *Juridica* 2011/1, lk 48.

⁷ Samas, lk 47.

⁸ P. Schlechtriem. *Võlaõigus. Üldosa*. Tallinn 1999, lk 69.

⁹ I. Kull, M. Käerdi, V. Kõve. *Võlaõigus I. Üldosa*. Tallinn: Juura 2004, lk 260.

¹⁰ Võlaõigusseadus. RT I 2001, 81, 487; RT I, 08.07.2011, 21.

¹¹ Eesti Vabariigi põhiseadus. RT 1992, 26, 349; RT I, 27.04.2011, 2.

Seaduseandja tähelepanu mittevaralise kahju vastu näitab Eesti õiguskeeles toimunud muudatus vastava instituudi nimetuses: varem kasutusel olnud termin “moraalne kahju” on asendatud terminiga „mittevaraline kahju“. Samas ei ole hakatud seadusi spetsiaalselt nimetatud terminite asendamiseks muutma. Uutes õigusaktides kasutatakse lihtsalt terminit „mittevaraline kahju“ ning vanemate õigusaktide tekstis tähistab sama asja endiselt termin „moraalne kahju“. Lisaks on mõiste „mittevaraline kahju“ ka adekvaatsem kahjude liigituse seisukohalt – kahjusid ei saa liigitada moraalseteks ja mittemoraalseteks.¹² Võlaõigusseaduse ja põhiseaduse sõnastuse vastuolu tuleneb aga asjaolust, et põhiseaduse muutmise mehhanism on märksa keerulisem kui teiste seaduste puhul ning õigustermini muutmine ei ole piisavalt tõsine alus riigi tähtsaima seaduse muutmiseks.¹³

Moraalne kahju on täiesti eriline valdkond. Füüsilise vigastuse läbi tekkinud kahju hüvitamise suuruse kohta on raske midagi kindlat väita. Täielikust hüvitisest ei saa juttu olla, kuna ükski rahasumma ei saa täielikult kompenseerida tõsist füüsilist vigastust. Pealegi ei ole olemas mõõdupuud, millega rahas mõõta, kui suur hüvitis tuleks määrata teatud füüsilise valu või vaimse kannatuse eest, sest vähemalt rahas säärast kaotust mõõta ei saa ja mistahes määratud hüvitissumma on juba oma olemuselt konventsionaalne.¹⁴ Mittevaralist kahju ei saa pidada iseenesestmõistetavaks. Samuti on kohtud avaldanud seisukohta, et teatud piirini tuleb ebameeldivusi taluda. See puudutab eelkõige au teotamist või ka näiteks ebakohaste väärtushinnangute avaldamist avaliku elu tegelaste puhul. Nii on Riigikohus leidnud, et avaliku elu tegelased peavad taluma põhjendamatut avalikku kriitikat rohkem kui tavalised isikud.¹⁵

VÕS-i alusel saaks mittevaralise kahju liigitada kõige üldisemalt lepingu rikkumisest tulenevaks mittevaraliseks kahjuks ja lepinguvälistes suhetes tekkinud mittevaraliseks kahjuks. Lepingu rikkumisest tuleneva mittevaralise kahju hüvitamist reguleerib VÕS § 134 lg 1, mille alusel võib lepingust tuleneva kohustuse rikkumisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamist nõuda vaid siis, kui kohustus oli suunatud mittevaralise huvi järgimisele ning võlgnik sai aru või pidi aru saama, et kohustuse rikkumine võib põhjustada mittevaralise kahju. Lepinguvälise kahju hüvitamine on sätestatud VÕS § 134 lg-tes 2, 3 ja 4.

¹² H. Tammiste. Mittevaralisest kahjust Eesti kohtupraktikas. *Juridica* 2004/2, lk 129.

¹³ A. Värvi. Ettevõtte moraalse õiguse omaniku nõue eelotsuse tegemiseks ehk mõned tähelepanekud Euroopa kohtu lahendite tõlkimise kohta. - *Õiguskeel* 2007/3 lk 33.

¹⁴ Moraalse kahju liigid. McGregor on damages. The Common Law Library. nr 9, lk 954-966. Arvutivõrgus: www.riigikohus.ee/?id=533 (08.02. 2013)

¹⁵ RKTko nr 3-2-1-123-07.

Kui kahju on tekkinud lepingulise kohustuse rikkumise tagajärjel, välistab mittevahalise kahju hüvitamise nõude tavaliselt juba VÕS-i § 134 lõikes 1 sisalduv põhimõte, mille kohaselt ei saa lepingulise kohustuse rikkumise korral mittevahalise kahju hüvitamist reeglina nõuda ning sättes nimetatud erandlike asjaolude tõendamine peaks õnnestuma suhteliselt vähestel juhtudel.¹⁶ Hüvitamisele kuuluva kahju piiramise eesmärki lepingulistes võlasuhetes täidab ka VÕS § 127 lg 3, mille kohaselt peab lepingulist kohustust rikkunud lepingupool hüvitama üksnes kahju, mida ta nägi rikkumise võimaliku tagajärjena ette või pidi ette nägema lepingu sõlmimise ajal, välja arvatud juhul, kui kahju tekitati tahtlikult või raske hooletuse tõttu.¹⁷

Mittevahalist kahju võib nimetada ka tundekahjuks, kuna füüsilise isiku tervise kahjustumisega kaasnevad paratamatult negatiivsed kogemused, mis väljenduvad psüühilise kahjuna nagu näiteks piin, stress, närvišokk.

Valu ja kannatus on kaks esimest moraalse kahju liiki. Kohtud on sõnu „valu ja kannatused“ pidevalt kasutanud neid omavahel selgelt eristamata ning sõnapaarist on saanud termin. Soovitatud on, et „valu“ on närvide ja aju poolt vahetult tajutud mõnele kehaosale põhjustatud kahjustus või vigastus, kuna „kannatus“ tähendab vaeva, mida ei tunnetata otseselt mingi kehalise seisundina. Moraalse kahju teiseks põhivormiks on elumõnude kaotus. Selle kahjuliigi all arvestatakse eelkõige seda, et hageja on jäänud ilma osast elumõnudest mitte valu ja kannatuste ebameeldivuse tõttu vaid negatiivselt, võimetuse tõttu tegeleda sellega, millega ta enne tegeles.¹⁸ Ka Riigikohus on näiteks lugenud mittevahaliseks kahjuks isiku heaolu langust, mis on tingitud piirangutest isiku tegevuses ning elukorralduses.¹⁹ Eesti kohtud siiski peavad VÕS § 128 lg 5 järgi mittevahaliseks kahjuks isiku füüsilist ja hingelist valu ja kannatusi, ning ei ole terminit „valu ja kannatused“ autori tähelepanekul kasutanud.

1.2. Mittevahalise kahju hüvitamise põhimõtted

Kahju hüvitamise puhul on kõige olulisem, mida loetakse konkreetses õiguskorras kahjuks, mille hüvitamist võib nõuda ning kuidas jagunevad kahjustavast sündmusest tulenevad tagajärjed kahjukannataja ja kahju hüvitamiseks kohustatud isiku vahel. VÕS § 127 lg 1 alusel on kahju hüvitamise eesmärk kahjustatud isiku asetamine olukorda, mis on võimalikult

¹⁶ I. Kull, M. Käerdi, V. Kõve. (viide 9) lk 262-263.

¹⁷ H. Tammiste. (viide 12), lk 132.

¹⁸ Moraalse kahju liigid. (viide 14), 08.02.2013.

¹⁹ RKTKo nr 3-2-1-1-01, p 4.

lähedane olukorrale, milles ta oleks olnud, kui kahju hüvitamise kohustuse aluseks olevat asjaolu ei oleks esinenud. Selle sättega on väljendatud, et kahju hüvitamise kohustusel on hüvitis- ehk kompensatsioonifunktsioon ja selle eesmärk ei ole kahjutekitajat karistada.

Kahju hüvitamise eesmärgi saavutamise vahendiks on restitutsioon. Endise olukorra taastamine ehk restitutsioon võib toimida põhimõtteliselt kahel viisil, kas rahasumma maksmise teel või muul viisil, mis tähendab sisuliselt naturaalarstitutsiooni ehk kahju hüvitamist viisil, millega kahjustatud isik üritatakse asetada reaalselt, mitte üksnes rahaliselt olukorda, milles ta oleks olnud ilma kahju tekitanud sündmuseta.²⁰ Naturaalarstitutsioon on kahju hüvitamise viisina kasutatav eelkõige isikuõiguste rikkumise korral, näiteks kui rikkumisega on tekitatud mittevaraline kahju ning kindlustuses. Naturaalarstitutsioon võib olla kombineeritud ka kahju hüvitamisega rahasumma maksmise teel. Nii võib isiku solvamise korral naturaalarstitutsioon seisneda kohustuses isiku ees vabandada koos kohustusega hüvitada mittevaraline kahju rahalise hüvitise maksmisega.²¹ Mandri-Euroopa õigustraditsioonide järgi puuduvad tsiviilõiguses karistuslikud kahjuhüvitised nagu need on omased Anglo-Ameerika õigussüsteemile. Seisukohta, et kahju hüvitamise eesmärgiks ei ole kohustust rikkunud poole karistamine, on ka Riigikohus oma lahendites avaldanud.²² Kuid ajaga on ka siinsesse võlaõigusesse segunenud karistuslikke elemente. Erinevalt varalise kahju hüvitamisest ei kanna mittevaralise kahju hüvitamine mitte ainult hüvitisfunktsiooni.²³ Nii on ka Riigikohus sedastanud et isikliku õiguse kaitseks esitatud hagi lahendamisel tuleb kohtul silmas pidada, et moraalse kahju mõistel on kaks väärtushinnangulist aspekti: isiklik ja ühiskondlik ning et moraalse kahju rahalise hüvitise suuruse määramisel tuleb kohtu hinnata au teotamise vormi, ulatust, iseloomu, rikkuja süü astet, rikkuja käitumist ja suhtumist kannatanusse pärast rikkumist, samuti hüvitise suurust sama liiki asjade kohtupraktikas. Kohustus hüvitada mittevaraline kahju väljendab ka ühiskonna hukkamõistu rikkuja õigusvastasele teole ja on leevenduseks kannatanule talle tekitatud ülekohtu eest.²⁴

Konkreetselt isiku mõjutamine edaspidi süütegudest hoiduma on eripreventsioon, õiguskorra kaitsmine täidab positiivse üldpreventsiooni eesmärgi.²⁵ Karistuslik kahjuhüvitis on Anglo-

²⁰ I. Kull, M. Käerdi, V. Kõve. (viide 9) lk 264.

²¹ I. Kull, M. Käerdi, V. Kõve. (viide 9), lk 280.

²² RKTko nr 3-2-1-45-08 p 16; RKTko nr 3-2-1-137-05.

²³ P. Varul, I. Kull, V. Kõve, M. Käerdi. Võlaõiguseadus. I. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, § 134 komm. 1.

²⁴ RKTko nr 3-2-1-105-01.

²⁵ L. Kivi, J. Sootak. Karistuse kohaldamise alused karistusseadistikus. Juridica 2001/7, lk 477.

Ameerika õigusele iseloomulik instituut. Selle all mõistetakse kahjuhüvitist, mille eesmärgiks ei ole mitte ainult hüvitada reaalselt tekkinud varalist või mittevaralist kahju, vaid lisaks karistada kahju tekitajat ning hoida ära uusi õigusrikkumisi. Preventiivset toimet väljendab Riigikohtu arvamus, et mittevaralise kahju hüvitis peaks muuhulgas väljendama ühiskondlikku hukkamõistu ning pakkuma kannatanule hingelist leevendust.²⁶

Kahju hüvitamise karistuslikud eesmärgid nende kitsamas mõttes (lunastamine, kahetsemine ja kättemaks) on vähemalt Mandri-Euroopa eraõiguse traditsioonile võõrad. Karistuslikud eesmärgid lähtuvad kahju tekitaja, mitte kannatanu isikust ning on omased karistusõigusele.²⁷ Karistuslike kahjuhüvitiste puhul on võimalik ka vastolu tekkimine mitmekordse karistamise keeluga ehk *ne bis idem* põhimõttega. Põhiseaduse § 23 lõike 3 kohaselt ei tohi kedagi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles ta vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks. Sellest keelust tuleneva põhiõigusega tagatakse isiku võimalus teada, millised on need riikliku sunni iseloomuga järelmid, mida võidakse kohaldada tema poolt süüteo toimepanemise tuvastamise korral, tagatakse õigusrahu ning välistatakse võimalus, et pärast isiku kohta tehtud karistamisotsuse jõustumist võidakse teda üllatada sooviga hakata uuesti kaaluma karistamist sama teo eest.²⁸

Oluline on märkida, et tõrjuv kahjuhüvitis ei ole aga karistus, kuigi tal on sarnased eesmärgid. Karistamisel mõistetakse isik süüdi süüteo, ta loetakse karistatuks koos sellest lähtuvate raskeimate õigusjärelmitega ning talle võidakse mõista karistus karistusõiguse tähenduses kuni vangistuseni välja. Võlaõiguslik kahjuhüvitis, isegi kui sellel on tõrjuv või preventiivne eesmärk, ei täida süüteo- ega süüteomenetluse rolli ning tegu on oma olemuslikult erinevate õigusvaldkondadega.²⁹

Riigikogus 25. novembril 2010 vastuvõetud ja 31. detsembril 2010 jõustunud seaduseelnõus 656 SE III sisalduvad ka võlaõigusseaduse muudatused. Seaduseelnõu eesmärk on suurendada põhiseadusega tagatud teatud õigushüvede kaitset, mida võib kokku võtta mõistega isiklikud õigused, eelkõige isiku kehalist puutumatust, füüsilist vabadust ning isiku au ja head nime. Vastav muudatusettepanek on üldjoontes tingitud sellest, et kehtiv õigus ei taga isiklike õiguste kaitset piisaval määral. Seda eelkõige kahel põhjusel: esiteks on kahjustatud isikul kehtiva õiguse alusel põhjendamatult keeruline nõuda mittevaralise kahju

²⁶ RKTko nr 3-2-1-105-01.

²⁷ K. Sein. Kas Eesti õiguses tuleks lubada karistuslikke kahjuhüvitisi. *Juridica* 2008/2, lk 93.

²⁸ RKÜko 3-4-1-10-04.

²⁹ Viide 6, lk 57.

kandmisel selle eest hüvitist, seda eelkõige ebamõistliku tõendamiskoormuse tõttu ning teiseks on kohtud seni lähtunud mittevaralise kahju hüvitise väljamõistmisel üksnes sellest, et taastada tuleb kahju tekkimise eelne olukord, võtmata sealjuures arvesse, et igal õiguskaitsevahendil on täita ka preventiivne funktsioon.³⁰ Muudatustega tunnistati kehtetuks VÕS § 130 lg 2 ja koondati see säte VÕS § 134 lg 2 juurde ning ühtlasi kõrvaldati ka VÕS § 134 lg 2 endisest sättest piirang „üksnes juhul kui rikkumise raskus, eelkõige kehaline või hingeline valu, seda õigustab“. Käesolevas töös on edaspidi paralleelselt kasutatud mõlemaid sätteid, nii VÕS § 130 lg-t 2, kui ka VÕS § 134 lg-t 2, olenevalt sellest, milline paragrahv vastava otsuse tegemise ajal kehtis.³¹

Sama seadusemuudatusega täiendati ka VÕS § 134 lõigetega 5 ja 6, millest esimese eesmärgiks on viidata asjaoludele, mida peaks kohus mittevaralise kahju hüvitise väljamõistmisel arvesse võtma, ning millest teine sätestab täiendavad kriteeriumid isiklike õiguste rikkumise puhuks. Mis puudutab selle rõhutamist, et arvestada tuleb ka kahju tekitaja käitumist ja suhtumist kahjustatud isikusse pärast rikkumist, siis on rõhutamise eesmärgiks anda kohtutele võimalus mittevaralise kahju hüvitise vähendamiseks, kui kahju tekitaja on püüdnud näiteks hiljem kannatanu hingelist valu leevendada vabandamise vms teel. Seega on lõike 5 lisamise eesmärgiks võimaldada kahjuhüvitise paremat prognoositavust ning seda, et kohus saaks kahjuhüvitise suuruse määramisel lähtuda väga konkreetset rikkumise üksikasjadest.³² Võlaõigusesse § 134 lõike 6 sissetoomine näitab juba selgelt preventiivset eesmärki. Seletuskirja põhjal on see ajendatud sellest, et anda kahjustatud isikule täiendav kaitse nn isiklike õiguste rikkumise puhul. Selle saavutamiseks toonitatakse vastavas lõikes taas üle põhimõtte, et mittevaralise kahju hüvitamise eesmärgiks on ka mõjutada kahju tekitajat hoiduma edasisest kahju tekitamisest, kuid seda erinevusega, et kohus võib isiklike õiguste rikkumise puhul arvesse võtta ka kahju tekitanud isiku varalist seisundit. Kõnesoleva muudatusettepaneku esitamisel on lähtutud sellest, et kahju hüvitamise preventiivne eesmärk ei saa kahju tekitaja puhul rakenduda, kui väljamõistetav mittevaralise kahju hüvitis ei ole kahju tekitajale tuntav. Seega tuleks mittevaralise kahju hüvitise summa määramisel kohelda erinevalt isikuid, kelle varaline seisund on erinev.³³ Samuti on seletuskirjas märgitud, et sisuliselt kehtis kahju hüvitamise preventiivne funktsioon ka enne VÕS-i muudatusi, mida

³⁰ Ringhäälinguseaduse, kriminaalmenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja võlaõiguseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri, p 4. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=886980&u=20130511160534> (01.04.2013)

³¹ Autori märged.

³² Viide 30 p 4.3.1.

³³ Samas p 4.3.2.

kinnitab asjaolu, et kahju hüvitamise nõudeõiguse puhul on tegemist õiguskaitsevahendiga. Õiguskaitsevahendi üks eesmärke lisaks õigussuhtes tasakaalu jalule seadmisele on ka motiveerida õiguskäibes tegutsevad isikuid hoiduma nendest tegudest, mis kutsuvad esile teise poole õiguskaitsevahendi kasutamise võimaluse. Sealjuures tagatakse motivatsioon seeläbi, et kui üks isik rikub teise isiku õigusi, järgneb sellele mingi sanktsioon ehk teisiti öeldes teab rikkuja, et teise isiku õiguste kahjustamine ei jää tagajärjeta. Just nimelt selles väljendubki õiguskaitsevahendi preventiivne funktsioon.³⁴

Siinjuures leiab töö autor, et eelmainitud võlaõigusseaduse muudatustega on ka Eestis võimalikud karistusliku iseloomuga kahjuhüvitised mittevaralise kahju puhul. Arvestades seda, et hüvitise suuruse määramisel on oluline see, et kahju tekitajalt väljamõistetava summa suurus oleks kahjutekitajale ka materiaalselt tuntav ning seoses sellega paneks kahjutekitaja ehk hoiduma edasistest rikkumistest. Samal ajal annaks see ka kannatanule rahuldustunde, kui ta tunneb, et kahjutekitajale on väljamõistetud hüvitis majanduslikult tuntav nii, et ta ei soovi seda enam korrata. Kohtu jaoks on see lihtsustav, sest annab lisakriteeriumi hüvitise väljamõistmise suuruse üle otsustamisel.

1.3. Mittevaralise kahju võimalik suurus ja selle tõendamine

Eesti õiguskirjanduses ollakse seisukohal, et küsimus sellest, milline kahju ja millises ulatuses pooltevahelises suhtes hüvitamisele kuulub, võib olla juriidiliselt oluliselt keerulisem kui probleem kahjunõude olemasolust.³⁵ Tulenevalt mittevaralise kahju objektiivsete kriteeriumide puudumisest on seda keeruline ja raske määratleda, tõendada ja hinnata. Mittevaralise kahju hüvitise suurust põhjendavad asjaolud peab esitama kohtule hageja ning samuti on kostjal võimalus esitada asjaolusid ja tõendeid, mille alusel on kohtul võimalik kaaluda hüvitise suuruse vähendamist.³⁶ Hageja tuginemine ebamugavusele, pettumustundele, tervise halvenemisele nagu näiteks unetusele, ei ole piisav põhjendus. Sel juhul oleks kannatanu ehk jäänud lootma kergele võimalusele lisahüvitise saamiseks. Mittevaralise kahju rahaline hüvitamine, olenemata väljamõistetava hüvitise suurusest, ei saagi kompenseerida kellelegi temalt vabaduse võtmisega või tervisekahjustuse tekitamisega kaasnenud hingelisi üleelamisi, samas ei pea mittevaralise kahju hüvitamine olema rikastumise allikas.³⁷

³⁴ Viide 30 p 4.1.

³⁵ I. Kull, M. Käerdi, V. Kõve. (viide 9), lk 255.

³⁶ RKTko 3-2-1-67-10 p 25.

³⁷ TlnRko nr 1-11-7087 p 14.

Erinevalt varalisest kahjust, mis kujutab endast vara vähenemist või saamata jäänud tulu ja mis võib realiseeruda ka hiljem, kui leiab aset selle põhjuseks olnud õigusvastane tegu, kujutab mittevaramine kahju VÕS § 128 lg 5 kohaselt endast kahjustatud isiku füüsilist ja hingelist valu ning kannatusi. Kannatused ei saa eelduslikult tekkida oluliselt hiljem neid põhjustanud tervisekahjustusest. Mittevaramise kahju puhul saab seega vähemalt üldjuhul eeldada, et kannatanu saab sellest teadlikuks kohe, kui talle saavad teatavaks nõude aluseks olevad asjaolud.³⁸ Ka ei anna igasugune hingeline valu või kannatus õigust mittevaramise kahju hüvitamisele. Valu või kannatus peab esinema teatud intensiivsusega, see tähendab et rikkumise raskus peab valuraha maksmist õigustama.³⁹ Mittevaramise hüvitise suuruse määramine on kohtu diskretsiooniotsus. VÕS § 127 lg 6 sätestab, et kui kahju tekitamine on kindlaks tehtud, kuid kahju täpset suurust ei saa kindlaks teha, muu hulgas mittevaramise kahju tekitamise ja tulevikus tekkiva kahju korral, otsustab hüvitise suuruse kohus. Seega peab kohus mittevaramise kahju eest hüvitise väljamõistmisel arvestama rikkumise olemust, rikkuja süüd ja tema suhtumist enda poolt toimepandusse, kas rikkuja on kahjustatava ees vabandanud, poolte majanduslikku olukorda jne. Ka Riigikohus on oma otsuses osutanud, et mittevaramise kahju eest rahalise hüvitise väljamõistmisel peab kohus, sõltumata poolte taotlustest, arvestama rikkumise laadi ja raskust, rikkuja süüd ning selle astet, poolte majanduslikku olukorda, kannatanu enda osa kahju tekkimises jt asjaolusid, millega arvestamata jätmine võiks kaasa tuua ebaõiglase hüvitise määramise. Õeldu ei tähenda seda, et kohus peaks omal algatusel koguma tõendeid hüvitise suurust mõjutada võivate asjaolude kohta.⁴⁰

Riigikohus on märkinud, et rahaliselt hüvitamisele kuuluva mittevaramise kahju suuruse otsustab kohus VÕS § 127 lg 6 ja tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS)⁴¹ § 233 lg 1 kohaselt diskretsiooni alusel. Just seetõttu võimaldab TsMS § 366 nõuda kohtult mittevaramise kahju hüvitamist õiglase hüvitisena kohtu äranägemisel. Seepärast ei saa üldjuhul ka vaidlustada hüvitise väljamõistnud kohtu otsust ainuüksi hüvitise suuruse põhjendamatusel tuginedes. Siiski peavad kohtute väljamõistetud mittevaramise kahju hüvitiste suurused vastama ühiskonna üldse heaolu tasemele ning kas või juba üldise võrdsuspõhiõiguse tagamiseks ja kohtusüsteemi autoriteedi säilitamiseks olema sarnastel asjaoludel

³⁸ RKTko nr 3-2-1-177-12 p 11.

³⁹ RKTko nr 3-2-1-4-12 p 14.

⁴⁰ RKTko nr 3-2-1-81-05 p 17.

⁴¹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. RT I 2005, 26, 197; RT I, 05. 04. 2013, 5.

võrreldavad⁴² Mittevaralise kahju suuruse määramisel arvestavad kohtud ka kohtupraktikaga analoogsetes kohtuasjades.

Riigikohus on märkinud, et isikliku õiguse rikkumine kahjustab isiku psüühilist seisundit ja tegevust. Mittevaralise kahju olemasolu selles tähenduses tuleb eeldada, kuna isikliku õiguse rikkumise tagajärje – muudatuste tekkimist ja nende suurust inimese psüühikas – ei ole võimalik objektiivselt mõõta ega väljendada. Seetõttu ei saa mittevaralise kahju suurust tõendada ühegi tõendiga.⁴³ Kui varalise kahju hüvitamise nõudmisel tuleb hagejal üldjuhul tõendada ka kahju olemasolu ja selle suurust, siis mittevaralise kahju suuruse tõendamine ei ole iseenesest võimalik. Mittevaralise kahju hüvitamiseks on üldjuhul piisav nende asjaolude tõendamine, mille esinemisega seos seadus mittevaralise kahju hüvitamise nõude.⁴⁴ Siiski leiab töö autor et kannatanu saab kohtus tõendada talle tekitatud kehavigastuse raskust ning kehavigastusega tekkinud tagajärgi, mis võimaldaks määrata kohtul suuremat valuraha. Nii on Riigikohus leidnud, et kuna mittevaralise kahju hüvitise suurus oleneb kehavigastuse või tervisekahjustuse raskusest, on hageja huvides tõendada, kui tõsine oli talle tekitatud kehavigastus või tervisekahjustus. Lisaks kehavigastusele või tervisekahjustusele ja nende raskusele võib kahjustatud isik tõendada VÕS § 130 lg 2 järgi suurema rahalise hüvitise saamiseks muid negatiivseid mittevaralisi tagajärgi, mis tekkisid kehavigastusega seoses. Kohus peab sellisel juhul otsustama, kas need tagajärjed mõjutavad rahalise hüvitise suurust.⁴⁵ Siinjuures on Riigikohus selgitanud, et VÕS § 130 lg 2 järgi rahalise hüvitise määramisel tuleb muu hulgas arvestada sellist kannatanu käitumist mis oli kahju põhjustanud sündmuse kaaspõhjuseks. Oluline ei ole seejuures, kas kannatanu selline käitumine on hinnatav hooletusena ning kas kannatanu oli enda kahjustamise ajal teovõimeline. Hageja võimalikku hooletust ja selle raskust endale kehavigastuse ja sellega kahju tekkimises või suurenemises tuleb arvestada mittevaralise kahju hüvitamisel VÕS § 130 lg 2 järgi.⁴⁶ Ka on avaldanud Riigikohus, et seaduse järgi on erinevad mittevaralise kahju hüvitamise juhtumid „reastatud“, lähtudes mittevaralise kahju tekkimise eeldatavast tõenäosusest ja kahju hüvitamise aluseks oleva rikkumise intensiivsusest. Olulisimaks mittevaralise kahju hüvitamise juhtumiks on võlaõigusseaduse kohaselt VÕS § 130 lg 2, mille kohaselt tuleb mittevaralise kahju hüvitamiseks maksta kannatanule alati välja mõistlik rahaline hüvitis, kui kannatanule tekitati kehavigastus või kahjustati tema tervist ning deliktiõiguse järgi vastutab

⁴² RKTko nr 3-2-1-19-08 p 13.

⁴³ RKTko nr 3-2-1-152-09 p 16.

⁴⁴ RKKKo nr 3-1-1-116-12 p 18;

⁴⁵ RKTko nr 3-2-1-54-07, p 13.

⁴⁶ RKTko nr 3-2-1-85-08, p 14.

kostja tekitatud kahju eest. Muudel juhtudel näeb VÕS § 134 ette, et mittevaraline kahju hüvitatakse täiendavaid kriteeriumeid arvestades. Selline õigushüvede „gradatsioon“ väljendab muuhulgas erinevate õigushüvede erinevat hindamist ka rahalises mõttes, see tähendab juhtudel, kui mittevaralise kahju hüvitamine on ette nähtud piiranguteta - näiteks isikukahju tekitamise juhud, peaks ka väljamõistetavad hüvitised olema üldjuhul suuremad kui juhtudel, kui mittevaralise kahju hüvitamine on piiratud. Küll tuleb VÕS § 130 lg 2 puhul hüvitise kui valuraha suuruse määramisel arvestada erineva isikukahju, näiteks erineva tervisekahjustuse, tekkimisel selle tagajärgi kannatanule, see tähendab tema eeldatavat „valu suurust“.⁴⁷

Üldise tõendamiskoormise järgi peab kumbki pool hagimenetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited. VÕS § 134 lg 2 järgi mittevaralise kahju olemasolu eeldatakse ja hageja ei pea rahalise hüvitise saamiseks tõendama midagi muud peale kehavigastuse tekkimise. Kriminaalmenetluses on see töö tehtud juba uurimisorganite poolt kohtueelse menetluse käigus, kus on tõendatud et tegu, mis moodustab kannatanu tsiviilhagi esitamiseks aluse, vastab kuriteo koosseisulistele tunnustele. Kannatanul jääks tõendada VÕS § 134 lg 2 järgi tekitatud rikkumise raskus, millele kahtlustatav saab esitada oma vastuväiteid.

Kuna kriminaalmenetluses tuvastatakse tsiviilhagi aluseks olevad asjaolud, mis on samal ajal ka kuriteo koosseisulised asjaolud, isiku süüküsimuse lahendamisel kriminaalmenetluslikust tõendamiskoormisest lähtudes, tuleb TsMS-st tulenevat tõendamiskoormise jaotust arvestada üksnes nende hagi aluseks olevate asjaolude tuvastamisel, mis süüdistuse esemesse ei kuulu. Seejuures tuleb silmas pidada, et süüdistuse esemest väljapoole jäävate tsiviilhagi alusfaktide tõendamisel tuleb ka kriminaalmenetluses lähtuda tsiviilõiguslikust tõendamiskoormisest.⁴⁸

⁴⁷ RKTko nr 3-2-1-19-08 p 14.

⁴⁸ RKKko nr 3-1-1-60-07 p 52.

2. KEHAVIGASTUSE VÕI TERVISEKAHJUSTUSEGA SEOTUD MITTEVARALISE KAHJU MÄÄRATLUS MATERIAALÕIGUSES

2.1. Mittevaralise kahju väljamõistmise põhiseaduslikud alused

Kõige selgemalt ja otsesemalt on isiku õigus saada hüvitist talle tekitatud mittevaralise kahju eest sätestatud Eesti Vabariigi põhiseaduses. PS § 25 alusel on igaühel õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele. Selle sättega on isikule tagatud materiaaõiguslik alus mittevaralise kahju nõudeõiguseks. 1992. aastal jõustunud põhiseadus nägigi Eestis esimest korda ette aluse mittevaralise kahju väljamõistmiseks, enne selleks materiaaõiguslikku alust ei olnud.

Põhiõigusel kahju hüvitamisele on oluline roll muude põhiõiguste kaitsesele suunatud õiguste süsteemis, täiendades nõnda õiguste tagamise kohustust PS (§ 14) ning õigust kohtulikule kaitsesele (§ 15 lg 1). Paragrahv 25 nõuab, et lisaks õiguste menetluslikele garantiidele näeks seaduseandja ette kannatanule ka materiaaõiguslikud alused rikkumise heastamise taotlemiseks. Riigi kõrval on põhiõigus kahju hüvitamisele otseselt kohustav ka kõigi kahju tekitajate suhtes. See kehtib nii nõuetes avaliku võimu kandjate kui ka eraisikute vastu. Seega sätestab § 25 põhiõiguse kõrval ka kahju tekitaja põhikohustuse kahju hüvitamiseks. Vahetu tuginemine §-le 25 on selle abstraktsuse tõttu siiski problemaatiline. Paragrahv 25 ei sätesta piisava selgusega, millal on tegu kahjuga, millal on kahju vastutava isiku poolt tekitatud (põhjuslik seos), kes on vastutav isik ning milline (rahaline või naturaalne) ja kui suur peab olema hüvitis. Need küsimused peab vältimatult lahendama seaduseandja.⁴⁹

Aktuaalne teema mittevaralise kahju hüvitamise juures on ka VÕS-i § 134 lg 3, mis lubab lähedase kaotanud inimese kasuks mittevaralise kahju välja mõista erandlikel asjaoludel. Just termin „erandlikud asjaolud“ on tekitanud küsimusi, kuidas seda sisustada. Ja see ülesanne on jäetud kohtupraktika pädevusse. Igal juhul aitab erandlik asjaolu piirata näiteks massilist nõuete esitamist nende inimeste poolt, kes hukkunuga pole tegelikkuses juba aastaid lähedases kontaktis olnud.

⁴⁹ Ü. Madise jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012, § 25 komm. 1.1.

Arupärimisele Riigikogus, kas VÕS § 134 lg 3 võiks olla vastuolus põhiseadusega, on õiguskantsler Indrek Teder vastanud järgnevalt: Ka põhiseaduse ekspertiisi komisjon tegi ettepaneku muuta PS § 25 sõnastust selliselt, et see kahtluseta alluks lihtsa seaduse reservatsioonina, võimaldades seaduseandjal välja kujundada paindlik kahjutasu õigus, nagu Mandri-Euroopa õigussüsteemist lähtuvates riikides tavaline on. Seetõttu ollaksegi valdavalt seisukohal, et sätet tuleb tõlgendada lihtsa seaduse reservatsiooniga põhiõigusena, mille piiramist õigustab iga eesmärk, mis ei ole põhiseadusega vastuolus. /.../ siiski osundab, et ka ilma seaduse reservatsioonita põhiõiguse piiramine pole välistatud. Sellise põhiõiguse riivet saab õigustada mõni teine põhiõigus või põhiseaduse printsiip. Riigikohus on leidnud, et lähedastele tekitatud mittevaralise kahju hüvitamine vaid erandlike asjaolude esinemisel lähtub vajadusest tagada kahjutekitajale oma teo tagajärgede ettenähtavus mõistlikus ulatuses ning vältida tema maksejõuetuks muutumist. Vahemärkusena märgib töö autor, et siinkohal ei saa nõus olla Riigikohtu seisukohaga. Tahtlikku rasket kuritegu, millega kaasneb lähedase isiku surm, saaks pidada juba iseenesest erandlikuks asjaoluks. Ning kui lähedase isiku surm on, tuleb sellega kaasnevad negatiivsed tagajärjed, millised kahjutekitaja omastele tekitab, ka hüvitada.

Õiguskantsler jätkab: Sisuliselt saaks sellist argumentatsiooni seostada PS § 19 lg-st 1 tuleneva vaba eneseteostusega, mis põhiõigusena oleks põhimõtteliselt aktsepteeritav ka seaduse reservatsioonita põhiõiguse riive õigustamisel. Seejuures on seaduseandjal kohustus eraõigusliku regulatsiooni loomisel isikute õigusi vastastikku kaaluda. /.../ PS § 25 kohaldamise alast ei saa välja jätta „surma põhjustamisega kolmandatele isikutele, sealhulgas lähedastele tekitatud mittevaralise kahju“. Samas peaks seaduseandjal olema võimalus tõmmata piir surnu lähedaste ja teiste, mittevaralist kahju kannatanud kolmandate isikute vahele. /.../, et teatud rasketel juhtudel tuleb kahju tekitajal kindlasti hüvitada surnu lähedastele nende tekitatud mittevaraline kahju. Millised need rasked juhud või erandlikud olukorrad on, see peaks lõppastmes settima kohtupraktikas /.../. /.../, et teatud piirangud mittevaralise kahju hüvitamisel on siiski ka tõenäoliselt põhjendatud. Mis puudutab kohtule antud ulatuslikku kaalutusõigust erandlike asjaolude sisustamisel, siis selle andmist ei saa seaduseandjale otseselt ette heita, kui arvestada teiselt poolt ka asjaolu, et Riigikohus on korduvalt põhiseadusega vastuolus olevaks pidanud regulatsiooni, mis ei võimalda kaalumist ja toob seetõttu teatud juhtudel kaasa ebaproportsionaalse põhiõiguste riive. Seega ei ole seaduseandja minu esialgsel hinnangul PS §-dest 19 ning 25 tulenevate ning antud asjaoludel

vastassuunaliselt mõjuvate põhiõiguste sisustamisel ehk omavahelisel kaalumisel lubatud piiri tõenäoliselt ületanud.⁵⁰

Moraalse ehk mittevaralise kahju all peetakse silmas ennekõike mittevaralise, erandina ka varalise õigushübe rikkumisega kaasnevaid psühholoogilisi mõjusid – füüsilist või hingelist valu või kannatust. Hingelised kannatused võivad olla näiteks alandustunne, solvumine, hirm, nõrdimus, mure ja kaotusvalu. Siiski ei tähenda igasugune valu või kannatus moraalselt kahju. Valu või kannatus peab esinema teatud intensiivsusega, st rikkumise raskus peab valuraha maksmist õigustama⁵¹. Selline intensiivsus, mis toob kaasa moraalse kahju, jääb enamasti kohtu hinnata.⁵² Kehavigastuse tekitamisega kaasneb kannatanule paratamatult füüsiline valu, mis omakorda mõjutab nii hinge kui inimese psüühikat.

2.2. Kehavigastuste või tervisekahjustusega tekitatud mittevaralise kahju väljamõistmise võlaõiguslik regulatsioon

Mittevaralise kahju hüvitamise võimalus tervisekahjustuse korral sätestati 1. juulil 2002 jõustunud VÕS-s § 130⁵³. Hetkel kehtivas võlaõigusseaduses on mittevaralise kahju rahaline kompenseerimine ette nähtud paragrahvis 134. Alates 31.12.2010 kehtiva võlaõigusseadusega on tunnistatud kehtetuks VÕS § 130 lg 2 ja koondati see säte VÕS § 134 lg 2 juurde ning ühtlasi kõrvaldati ka endisest sättest piirang „üksnes juhul kui rikkumise raskus, eelkõige kehaline või hingeline valu, seda õigustab“. Nii näeb hetkel kehtiv VÕS § 134 lg 2 ette, et isikult vabaduse võtmisest, isikule kehavigastuse tekitamisest, tema tervise kahjustamisest või muu isikuõiguse rikkumisest, sealhulgas isiku au teotamisest, tekkinud kahju hüvitamise kohustuse olemasolu korral tuleb kahjustatud isikule mittevaralise kahju hüvitiseks maksta mõistlik rahasumma. Sätte kohaldamise eeldus on kehavigastuse või tervisekahjustusega tekitatud kahju hüvitamise kohustuse olemasolu, mille aluseks reeglina on kahju õigusvastane tekitamine.⁵⁴ Kannatanu mittevaralise kahju hüvitamise nõude ulatuse kindlakstegemisel tuleb juhinduda VÕS § 134 lg-st 2 ja 5. Sama paragrahvi lõige 5 näeb ette, et mittevaralise kahju hüvitise määramisel arvestatakse rikkumise raskust ja ulatust ning kahju tekitaja käitumist ja suhtumist kahjustatud isikusse pärast rikkumist. VÕS § 127 lg 6 esimene lause sätestab, et kui

⁵⁰ XII Riigikogu istungi stenogramm. III istungjärk. 09.04.2012. Arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=1333973100#pk10111> (02.04.2013)

⁵¹ RKTko nr 3-2-1-4-12 p 14.

⁵² Viide 49, § 25, komm. 2.1.2.

⁵³ Võlaõigusseadus. RT I 2001, 81,487, 01.07.2002; RT I 2002, 60, 374.

⁵⁴ Viide 23, § 130, p 1.

kahju tekitamine on kindlaks tehtud, kui kahju täpset suurust ei saa kindlaks teha, muu hulgas mittevaralise kahju tekitamise ja tuleviks tekkiva kahju korral otsustab hüvitise suuruse kohus.

Mittevaralise kahju nõude aluseks olev VÕS § 1043 sätestab, et teisele isikule, ehk kannatanule, õigusvastaselt kahju tekitanud isik, ehk kahju tekitaja, peab kahju hüvitama, kui ta on kahju tekitamises süüdi või vastutab kahju tekitamise eest vastavalt seadusele. VÕS § 1045 lg 1 p 2 täpsustab, et kahju tekitamine on õigusvastane eelkõige siis, kui see tekitati kannatanule kehavigastuse või tervisekahjustuse tekitamisega.

Kehavigastuse või tervisekahjustuse tekitamine tähendab isiku kehalise või vaimse heaolu seisundi halvendamist. Kehavigastuseks loetakse vigastusi, millega kaasneb isiku kehalise terviklikkuse rikkumine või kahjustamine teatava välise füüsilise mõjutuse tulemusena. Tervisekahjustuseks loetakse mistahes hälbe tekitamist inimorganismi normaalse ja tavapärase seisundiga võrreldes. Tervisekahjustuseks võib seetõttu lisaks füüsilise mõjutusega isiku kehalise terviklikkuse rikkumise tagajärjel tekkivale organismi talitluse häirele pidada ka organismi seesmisi patoloogilisi seisundeid, mis võivad olla põhjustatud ka inimese psüühika mõjutamisest.⁵⁵

Kahjuhüvitise väljamõistmiseks tuleb tuvastada kostja õigusvastane tegu, põhjuslik seos teo ja tagajärje vahel ning ka kostja süü. VÕS-i § 1050 sätestab süü vastutuse alusena.

Tähtsust omab, kas õigusrikkumine oli süüline, mitte aga see, kas kahju õigusvastane põhjustaja tahtis subjektiivselt tekitada põhjusliku seose alusel hüvitamisele kuuluvat kahju või kas ta oli selles osas hooletu. Süü element on seega seotud üksnes rikkumistegevusega, see tähendab kontrollitakse, kas õigusvastase teo toimepanemine oli süüline, mitte seda, kas isik on süüdi konkreetsete kahjulike tagajärgede esilekutsumises.⁵⁶

Deliktilise vastutuse tekkimise ainsaks aluseks on kohustuslike õigusnormide rikkumine. Vastutuse tekkimise eelduseks on vajalik järgmise nelja elemendi samaaegne olemasolu: 1) seadusega kaitstud õigushüvede rikkumise tulemusena peab olema kannatanul tekkinud kahju; 2) kahju tekkimise põhjuseks peab olema kahjutekitaja käitumine ehk kahju tekkimine peab olema kausaalses seoses isiku õigusvastase teoga; 3) kahju peab olema tekitatud

⁵⁵ P. Varul, I. Kull, V. Kõve, M. Käerdi. Võlaõigusseadus. III. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, § 1045 komm. 3.3.

⁵⁶ Samas, § 1050, komm. 3.1.

õigusvastaselt; 4) kahju peab olema tekitatud süüliselt, seega kas tahtlikult või hooletuse tõttu. VÕS § 127 lg 4 sätestab põhjusliku seose eelduse, nii on selles lõikes sätestatud, et isik peab kahju hüvitama üksnes juhul, kui asjaolu, millel tema vastutus põhineb, on kahju tekkimisega sellises seoses, et tekkinud kahju on selle asjaolu tagajärg. Riigikohus on avaldanud, et nimetatud sätte mõtte kohaselt peab teo ja kahju vahel põhjusliku seose tuvastamisel lähtuma nn *conditio sine qua non* põhimõttest, mille kohaselt ajaliselt eelnev sündmus loetakse hilisema sündmuse põhjuseks, kui ilma esimese sündmuseta poleks ajaliselt hilisemat sündmust toimunud. Selleks saab kasutada nn elimineerimise meetodit, mille abil jäetakse kostja väidetav tegu mõtteliselt kõrvale ja uuritakse, kas kahjulik tagajärg oleks ilma selleta saabunud. Kui kahjulik tagajärg oleks saabunud ka ilma kostja väidetava teota, pole kostja tegu kahju põhjuseks.⁵⁷

Kui VÕS § 134 lg 2 järgi on nõudeõigus kahjustatud isikul endal, siis VÕS § 134 lg 3 annab võimaluse nõuda hüvitist ka surmasaanu või kahjustatu lähedastel. Nimetatud paragrahvis on sätestatud, et isiku surma põhjustamise või talle raske kehavigastuse või tervisekahjustuse tekitamisega tekitatud kahju hüvitamise kohustuse korral võivad surmasaanu või kahjustatud isiku lähedased isikud nõuda mittevarelise kahju hüvitist, kui hüvitise maksmist õigustavad erandlikud asjaolud. Riigikohtu otsuses nr 3-2-1-19-08 on märgitud, et „erandlikuks asjaoluks“ VÕS § 134 lg 3 tähenduses ei ole lähedase inimese kaotus abstraktselt ega ainuüksi lein ja kaotusvalu kui selline. Esiteks õigustaks lähedase kahju hüvitamise nõuet VÕS § 134 lg 3 kohaselt lähedase isiku ruumiline lähedus hukkuu või raskelt kannatanuga kahju tekitamise ajal, nt autoõnnetuse ajal samas autos viibimine või õnnetuse või selle tagajärgede vahetu pealtnägemine. Teiseks ka hukkunud või raskelt vigastatud lähedase inimese vigastuste või kannatuste nägemisest saadud hilisemad üleelamised. Kolmandaks võivad erandlikud asjaolud seonduda ka kahju tekitamise asjaoludega. Nii võib mittevarelise kahju hüvitamist lähedastele õigustada näiteks see, et tegelikult soovitigi rünnata või mõjutada kannatanu lähedasi, samuti kahju tekitamise erilised asjaolud, näiteks kannatanule kahju tekitamise tahtluse olemasolu kahju tekitajal koostoimes lähedaste hilisemate üleelamistega.⁵⁸ Seaduses on piiritlemata, keda pidada lähedasteks isikuteks võlaõigusseaduse mõttes. See on jäetud kohtu määratleda. Sellise määratlemise juures tuleb hinnata igat üksikjuhtu eraldi, lähtudes muuhulgas isikute sugulusest, perekondlikest sidemetest, senisest elukorraldusest ja muudest asjaoludest.⁵⁹ Lähedaseks on peetud näiteks abikaasat, elukaaslast, lapsi, õdesid-

⁵⁷ RKTko nr 3-2-1-45-08 p 17.

⁵⁸ RKTko nr 3-2-1-19-08 p 17.

⁵⁹ RKTko nr 3-2-1-19-08 p 16.

vendi ja vanemaid. Kui laps on täisealine, on tema ja vanemate lähedust õigustavaks täiendavaks argumendiks toodud koos elamist, tihedat suhtlemist, üksteisele toeks olemist. Üldiselt aga loetakse vanemad ja lapsed juba eelduslikult lähedasteks isikuteks. Ilmselt võib see eeldus olla ka ümber lükatav, näiteks olukorras, kus vanema õigused on ära võetud, või kui suhete iseloom eelduse muul põhjusel ümber lükkab.⁶⁰ Mittevaralise kahju nõue on samas ka pärandatav, nii on Riigikohus märkinud, et isikul, kellele tekitati õigusvastaselt kehavigastus või tervisekahjustus, kuid kes suri seetõttu alles hiljem, tekib VÕS § 130 lg 2 alusel mittevaralise kahju rahalise hüvitamise nõue. Et selline nõue on VÕS § 166 lg 1 tingimustel loovutatav ja ka pärandatav, võivad selle nõude esitada ka surnu pärijad.⁶¹

2.3. Mittevaralise kahju haginõue kriminaalmenetluses

Tsiviilhagi lahendades kriminaalmenetluses kohaldab kohus võlaõiguslikke norme mitte karistusõigust, kuna karistusseadustikus⁶² (KarS) ei ole ühtegi materiaalõiguslikku alust, millest lähtudes oleks võimalik kohtul kannatanu tsiviilhagi põhjendatuse üle otsustada.

Süüdistatava süüküsimuse ja tema vastu suunatud tsiviilnõude lahendamine ühe ja sama menetluse raames on põhjendatud üksnes juhul, kui neil kahel õigusvaidlusel on piisav ühisosa. Selline ühisosa saab eksisteerida kannatanu nõude (faktilise) aluse ja kriminaalmenetluse esemeks oleva teo vahel.⁶³

Mõiste „kuriteoga tekitatud kahju“, mida nii seaduses kui ka õiguskeeles üldiselt kannatanu nõudest rääkides kasutatakse, võib esmapilgul tekitada mulje, nagu oleks kuriteo toimepanemine iseenesest kannatanu nõude tekkimise alus või vähemalt, et kuriteo korral tekkiva kannatanu nõude puhul on tegemist iseseisva nõudeliigiga.⁶⁴ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi täiskogu on märkinud, et kriminaalasjas, kus on esitatud hagi kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise nõudes, peab kohus andma tuvastatud faktilistele asjaolude paralleelselt nii karistusõigusliku kui ka tsiviilõigusliku hinnangu. Teatud juhtudel on kahju hüvitamise küsimuse otsustamiseks vaja tuvastada täiendavalt asjaolusid, millel isiku

⁶⁰ M.Vutt, Lähedase isiku surma põhjustamisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamine. Kohtupraktika analüüs. Arvutivõrgus: www.riigikohus.ee/vfs/1321/MittevaralineKahjuSurmaPohjustamisel_Avaldamiseks.pdf (18.04.2013)

⁶¹ RKKKo nr 3-1-1-57-10 p 1.7.

⁶² Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364; RT I, 17.04.2013, 8.

⁶³ J.Sarv. Haginõuded kriminaalmenetluses. Juridica 2011/5, lk 373.

⁶⁴ Samas, lk 371.

käitumise karistatavuse seisukohalt tähtsust ei ole.⁶⁵ Kannatanu tsiviilnõude alus ei ole mitte süüdistatava kuritegu, vaid süüdistatava tegu, mis täidab tsiviilõiguste ja –kohustuste tekkimise eeldused. Sellel, et sama tegu – tervikuna või üksnes teatud osas – vastab ka mõne kuriteokoosseisu tunnustele ei ole iseenesest tsiviilõiguslikku tähendust.⁶⁶

Tsiviilkohtumenetluse seadistikus sätestatust tuleneb tsiviilkohtumenetluse üks juhtpõhimõtetest ehk menetlusökoonomia printsiip. Tsiviilkohtumenetluse ülesanne on tagada, et kohus lahendaks tsiviilasja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega.⁶⁷ Kriminaalmenetluse seadustikus⁶⁸ (KrMS) ei ole sätestatud menetlusökoonomia põhimõtet sarnaselt tsiviilkohtumenetluse seadustikuga. See aga ei tähenda, et kriminaalmenetluses ei ole vaja arvestada menetlusökoonomia põhimõttega, mis on vähem koormav nii riigile kui menetlusosalistele. Kannatanu huvidest lähtuvalt ning menetlusökoonomiat silmas pidades on ka kriminaalmenetluse seadustiku § 38 lg 1 p 2 alusel kannatanul õigus esitada kriminaalmenetluses tsiviilhagi tekitatud kahju hüvitamiseks. Seda nii varalise kui ka mittevaralise kahju puhul. Selline kriminaalmenetluslik tsiviilhagi instituut aitab vältida kannatanul materiaalsel ning moraalset lisakoormust. Samuti aitab see vähendada materiaalsel lisakoormust riigil, kuna ilma sellise võimaluseta tuleks kriminaalmenetluses käsitlevate asjaolude tsiviilõiguslike järelduste kindlaksmääramiseks toimetada veel eraldi menetlus, mis nõuaks lisaressursse ning kulusid.

Kehtivas õiguses annab tsiviilhagi esitamine kriminaalmenetluse raames kannatanule mitmeid eeliseid võrreldes sama nõude esitamisega tsiviilkohtumenetluse korras. Näiteks saab kannatanu tsiviilhagis tugineda olulisel määral prokuratuuri kogutud tõendusteabele, mistõttu oma nõude kaitsmine kannatanuna kriminaalmenetluses on enamasti lihtsam kui hagejana tsiviilkohtumenetluses. Samuti on tsiviilhagi avalduse sisu- ja vorminõuded kriminaalmenetluses võrreldes tsiviilkohtumenetlusega mõnevõrra leebemad.⁶⁹ Erinevalt tsiviilkohtumenetlusest on kriminaalmenetluses võimalik esitada tsiviilhagi, ilma selles kostjat nimeliselt näitamata. Kui tsiviilhagis ei ole nimetatud isikut, kelle vastu see on esitatud, tuleb kohtul eeldada et kannatanu tsiviilnõue on suunatud isiku või isikute vastu,

⁶⁵ RKKKo 3-1-1-60-07, p 32.

⁶⁶ Viide 63, lk 371.

⁶⁷ E. Kergandberg, S. Lind, A. Kangur, K. Saaremael-Stoilov, V. Saaremts. Kohtumenetlus. Tallinn: Juura 2008, lk 345.

⁶⁸ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166; RT I, 16.04.2013,3.

⁶⁹ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012, § 38 komm. 1.2.

kellele on süüdistusaktis ette heidetud käitumist, mis ühtlasi moodustab tsiviilhagi aluse või osa sellest.⁷⁰ Mitme süüdistatava korral tuleb juhul, kui kannatanu ei ole nõude adressaati täpsustanud ega nõuet osadeks jaganud, eeldada, et nõue on esitatud solidaarselt kõigi süüdistatavate vastu.⁷¹

TsMS §-des 338 ja 363 sätestatud põhiliste hagiavaldusele esitavate nõuete järgimine kriminaalmenetluses on kohustuslik vaid niivõrd, kuivõrd see on vajalik, et tagada kannatanu tsiviilnõude õiglane ja kohtumenetluse poolte huve arvestav menetlemine. See tähendab muu hulgas seda, et süüdistataval (ja tsiviilkostajal) peab olema tõhus võimalus esitada soovi korral kannatanu nõudele oma vastuväiteid ja tõendeid. See omakorda eeldab, et süüdistatavale oleks tagatud teave selle kohta, milliste asjaolude alusel milline tsiviilnõue tema vastu kriminaalmenetluses on esitatud, ja antud mõistlik aeg selle nõude suhtes oma seisukoha kujundamiseks. Õigusemõistmise üldpõhimõtetega ei ole kooskõlas see, kui süüdistatav saab tema vastu esitatud nõudest üksikasjalikult teada alles kohtuotsusest, millega nõue on rahuldatud.⁷²

Kriminaalmenetlus seadustik § 38 lg 1 p 2 annab kannatanule võimaluse esitada uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu tsiviilhagi KrMS § 225 lg-s 1 sätestatud tähtajaks (kriminaaltoimiku tutvustamise ajast kümne päeva jooksul). KrMS § 37 alusel on kannatanu füüsiline või juriidiline isik, kellele on kuriteoga või süüvõimetu isiku poolt õigusvastase teoga vahetult tekitatud füüsilist, varalist või moraalset kahju. Seega on isik kriminaalmenetluses kannatanu juhul, kui talle on tekitatud füüsilist, varalist või moraalset kahju ja see kahju on tekitatud vahetult kuriteoga või süüvõimetu isiku õigusvastase teoga. Tingimus, mille kohaselt peab kahju olema tekitatud vahetult kuriteoga, tähendab seda, et kannatanuna saab käsitada üksnes isikut, kelle kahju on kriminaalmenetluse esemeks oleva kuriteoga nii faktiliselt kui ka õiguslikult seotud. Riigikohus on aga ka väljendanud, et kannatanu tsiviilhagi aluseks võib siiski olla ka tema õiguste selline rikkumine, mis iseenesest ei annaks alust isikut selles kriminaalasjas KrMS § 37 lg 1 kohaselt kannatanuks pidada. Näiteks võib KarS § 422 järgi toimivas kriminaalmenetluses isik, kes sai mootorsõiduki juhi poolt liiklusnõuete rikkumise tagajärjel raske tervisekahjustuse, nõuda lisaks tema tervise kahjustamisest tekkinud kahjule ka liiklusnõuete rikkumise tõttu tekkinud varakahju hüvitamist.⁷³ Kannatanuks aga saab Riigikohtu seisukoha järgi olla vaid isik, kelle puhul on

⁷⁰ Viide 69, § 38 komm 1.2.4.

⁷¹ RKKKo 3-1-1-79-09 p 13.

⁷² RKKKo nr 3-1-1-79-09 p 11.

⁷³ RKKKo nr 3-1-1-117-12 p 5.3.

kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga kahjustatud või rünnatud sellist õigushüve, mida on määratud kaitsma ka see kuriteokoosseis, mille järgi kriminaalmenetlus toimub. Niisiis on KarS § 422 järgi toimivas kriminaalmenetluses kannatanuks isik, kes sai süüdistatava poolt liiklusnõuete rikkumise tõttu raske tervisekahjustuse, mitte aga isik, kellel hävis mootorsõiduk ja kes kandis sama liiklusõnnetuse tagajärjel üksnes varakahju.⁷⁴ Ka on samas lahendis leitud, et kannatanuks saab pidada üksnes kahjustatud õigushüve vahetut kandjat. Kolleegium on ka märkinud, et jätkuvalt on aktsepteeritav üldtunnustatud arusaam, et nt tapmise või mõrva korral on kannatanuks tapetud isiku lähedane.⁷⁵

Kriminaalmenetluse seadustik § 306 lg 1 p 11 teine alternatiiv annab erandjuhtudel võimaluse otsustada kannatanu nõude üle ilma, et kannatanu oleks tsiviilhagi esitanud. Riigikohus on selgitanud, et kannatanu nõude lahendamine ilma tsiviilhagita on võimalik ja vajalik juhul, kui on põhjendatud alus arvata, et väljaspool kriminaalmenetlust jääksid kannatanu seadusest tulenevad õigused ja huvid tõhusa kaitseta. See tähendab, et väljaspool kriminaalmenetlust ei oleks kannatanu tõenäoliselt võimeline kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise nõuet kohasel ja tõhusal viisil esitama või oleks see tema jaoks ebamõistlikult koormav. Hinnates kannatanu võimalust kaitsta oma õigusi ja huve väljaspool kriminaalmenetlust tuleb muu hulgas arvestada, milline on kannatanu tervislik seisund ja varaline olukord, kas kannatanu teadmised ja oskused võimaldaksid tal astuda oma õiguste kaitseks minimaalselt vajalikke menetluslikke samme, näiteks taotleda riigi õigusabi, kuivõrd keerukas on konkreetne õigusvaidlus, kas on tõenäoline, et kohustatud isik võib mõjutada kannatanut oma nõuet mitte esitama jne.⁷⁶

Põhjus, miks tuleb tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud nõudeid üldjuhul järgida ka kriminaalmenetluses esitatava tsiviilhagi puhul, seisneb selles, et hagil tsiviilkohtumenetluses ja tsiviilhagil kriminaalmenetluses on sarnane funktsioon – määrata kindlaks algatatava õigusvaidluse menetluse, sh tõendamisesemesse kuuluvate asjaolude ring, ning tagada vaidluse pooltele tõhus võimalus oma vastuväidete ja tõendite esitamiseks ning kohtule võimalus õiglaselt menetlust juhtida. Siinkohal tuleb arvestada, et kriminaalmenetluses esitatud kannatanu tsiviilnõude üle otsustamine ei ole süüdistatava süüküsimuse lahendamise osa, vaid iseseisev õigusvaidlus, mille seos kriminaalasjaga seisneb üldjuhul vaid tsiviilhagi aluseks olevate faktiliste asjaolude osalises või täielikus kattuvuses süüdistuse alusfaktidega.⁷⁷

⁷⁴ RKKKm nr 3-1-1-97-10, p 19.

⁷⁵ RKKKm nr 3-1-1-97-10, p 20.

⁷⁶ RKKKo nr 3-1-1-105-10 p 7.4.1.

⁷⁷ RKKKo nr 3-1-1-79-09 p 10; RKKKo nr 3-1-1-60-07 p 34.

TsMS § 348 lg 2 sätestab asja ammendava arutamise kohustuse. Asja ammendava arutamise kohustus tähendab muu hulgas kohtu kohustust selgitada pooltele asjas tõendamist vajavaid asjaolusid ning asjaolude tõendamise koormust.⁷⁸ Olukorras, kus poolte nõuded või seisukohad on ebaselged, peab kohus pooli küsitlema ja saadud vastustest tulenevalt selgitama, missuguseid asjaolusid peavad kohtumenetluse pooled nende seatud materiaaõiguslike eesmärkide saavutamiseks tõendama.⁷⁹ Ka kriminaalmenetluses tsiviilhagi lahendamisel peab kohus täitma tsiviilkohtumenetluse reeglitest tulenevat selgitamiskohustust, sealhulgas kohustust selgitada kohtumenetluse pooltele, missuguseid asjaolusid peavad pooled nende seatud materiaaõiguslike eesmärkide saavutamiseks tõendama ja milline on nende asjaolude tõendamise koormus.⁸⁰ TsMS § 348 lg-st 2 ja § 351 lg-test 1 ning 2 tulenevaid nõudeid tuleb järgida ka tsiviilhagi lahendamisel kriminaalmenetluses. Vastasel korral satuks isikute õiguste ja huvide kaitstus mingi tsiviilõigusliku vaidluse kohtulikul lahendamisel olulisel määral sõltuvusse sellest, kas seda vaidlust lahendatakse kriminaal- või tsiviilkohtumenetluses. Eeltoodud menetlusnõuete mittetunnustamine kriminaalmenetluses oleks eriti kahjulik kannatanu seisukohalt, sest erinevalt süüdistatavast ei ole kannatanule kriminaalmenetluses alati tagatud õiguslaste teadmistega esindaja abi.⁸¹ KrMS § 281 sätestab, kohtunik selgitab kannatanule tsiviilkostjale ja kolmandale isikule KrMS §-des 38, 40 ja 40² sätestatud õigusi ja kohustusi. Samuti on ka pandud uurimisasutusele või prokuratuurile KrMS § 38 l-ga 4 alusel kannatanu olukorra kergendamiseks kohustus selgitada kannatanule tema õigusi, tsiviilhagi esitamise korda, tsiviilhagile esitatavaid põhilisi nõudeid tsiviilhagi esitamise tähtaega ja selle möödalaskmise tagajärgi, samuti riigi õigusabi saamise tingimusi ja korda.

Uurimisasutuse ja prokuratuuri selgitamiskohustuse eesmärk on tagada, et piisavate õigusteadmisteta kannatanu õigused ja huvid ei jääks kriminaalmenetluses kaitseta. Kannatanule õiguste selgitamisse ei tohi suhtuda formaalselt, see peab olema piisavalt efektiivne, võimaldamaks konkreetsel kannatanul - arvestades tema vaimseid võimeid, haridustaset tervislikku seisundit jm omadusi – mõista, millised võimalused tal on kriminaalmenetluses oma huve kaitsta ja kuidas seda teha. Nagu KrMS § 138 lg 4 sõnastusest järeldub, peab menetleja kannatanule tema õigusi ja nende teostamise korda „selgitama“ mitte üksnes „tutvustama“. See tähendab, et vajadusel tuleb kannatanut tema õigustest teavitades

⁷⁸ RKTko nr 3-2-1-114-08, p 14.

⁷⁹ RKTko nr 3-2-1-86-07, p 12.

⁸⁰ RKKKo 3-1-1-31-13 p 17.

⁸¹ RKKKo nr 3-1-1-79-09, p 16.

need lahti mõtestada ja näitlikustada, arvestades seejuures menetletava kuriteo eripära.⁸² Kannatanule tema õiguste selgitamist ei pea täies ulatuses toimetama uurija või prokurör, Uurija või prokuröri järelevalve all võib seda teha ka uurimisasutuse või prokuratuuri abipersonal, kes on saanud vajalikku ettevalmistuse.⁸³ Ka autori arvates võiksid prokuröri töö hõlbustamiseks tegeleda sellise selgitustööga õiguslase hariduse omandanud nõunikud.

KrMS § 38 alusel on kriminaalmenetluses tsiviilhagi esitamine varalise kahju nõudes riigilõivuvaba. Samas on riigilõivuseaduse⁸⁴ (RLS) § 22 lg 1 p 11 järgi vabastatud riigilõivu maksmisest kehavigastuse või muu terviserikkega, samuti toitja surmaga tekitatud kahju hüvitamise hagide läbivaamine. Riigikohus on selle vastuolu ning kohtupraktika ühtlustamiseks avaldanud, et KrMS § 38 lg 3 alusel ei ole riigilõivust vabastatud mittevaralise kahju nõuded, vältimaks alusetuid avaldusi kriminaalmenetluse alustamiseks ja kriminaalmenetluse koormamist põhjendamatute nõuete lahendamisega. RLS § 22 lg 1 p 11 sõnastus ei seo riigilõivuvabastust üksnes varalise kahju hüvitamise nõudega. Samuti puudub alus asuda seisukohale, et seadusandja soovis võimaldada riigilõivuvabastust vaid kehavigastuse, muu terviserikke või toitja surmaga seotud mittevaralise kahju hüvitamise hagi esitamisel tsiviilkohtumenetluses. Sellisel juhul paneks riik ebavõrdsesse olukorda isikud, kellele on selline kahju tekitatud kuriteoga, võrreldes nendega, kelle õigus mittevaralise kahju hüvitamiseks tervise kahjustamise tõttu tekkis muul alusel. Lisaks võib selline lähenemine põhjustada samast kuriteost tulenenud mittevaralise kahju hüvitamise nõude esitamist tsiviilkohtumenetluses ja varalise kahju hüvitamise nõude esitamist kriminaalmenetluses mis on kohtusüsteemi kui terviku seisukohalt ilmselgelt ebamõistlik lahendus. Seega leidis Riigikohus et RLS § 22 lg 1 p-s 11 sätestatud riigilõivuvabastus kehavigastuse, muu terviserikke või toitja surmaga seotud mittevaralise kahju hüvitamise hagi esitamisel kehtib ka sellise nõude esitamisel kriminaalmenetluses.⁸⁵

Kuna autor on keskendunud töös just kehavigastuse ja tervisekahjustamisega seotud mittevaralise kahju hagiavaldustele kriminaalmenetluses, siis avatakse järgmises alapeatükis põhjalikumalt isikuvastaste süütegude juurde kvalifitseeruvaid tervisekahjustuse ja vägivallategude mõisteid.

⁸² Viide 69, § 38, komm. 4.2.

⁸³ Viide 69, § 38, komm. 4.4.

⁸⁴ Riigilõivuseadus. RT I 2010, 21, 107; RT I, 17.04.2013, 12.

⁸⁵ RKKKm nr 3-1-1-41-09, p 13.

2.3.1. Tervisekahjustustega seotud süüteod

Tervisekahjustusega kahjustatav õigushüve on inimese tervis, mida võib defineerida mitmeti. Üldise tervise mõiste annab Ülemaailmne Tervishoiuorganisatsioon: tervis on organismi täielik kehalise, psüühilise ja sotsiaalse heaolu seisund. On ilmne, et selline väga üldine määratlus ei sobi karistusõiguses kirjeldama õigushüve, eriti kui piiritleda mõistet *tervis* sotsiaalse heaolu seisundina. Seepärast tuleb lähtuda tervise kitsamast määratlusest ning näha tervises kehalise ja vaimse heaolu seisundit. Seega on tervis organismi seisund, mille puhul kõigi elundite ja elundkondade talitus on tasakaalus väliskeskkonnaga ning puuduvad kõrvalekalded tavalisest seisundist. Kehalise heaolu seisund tähendab kudede ja elundite terviklikkust ning häireteta toimimist. Vaimne heaolu on seisund, milles inimene valitseb täielikult oma teadvust ning on vaba negatiivsetest emotsionaalsetest pingetest.⁸⁶

Ühiskondliku rahukorra kaitse on karistusõiguse fundamentaalne ülesanne, kuid karistusõiguse ei kehtesta seda rahukorda ja rahukorra hoidmisel ei ole karistusõiguse esmane. Siin avaldubki karistusõiguse nimetud ülesande esimene aspekt – kaitsta sotsiaalse kooselu aluseid, ühiskondlikke põhiväärtusi vahetult, nt inimese elu, tervist, omandit, vabadust. Need on vabadused ja õigused, mis eksisteerivad sõltumata riigist ja mida riik ei kehtesta, vaid peab vastavalt ühiskondlikule lepingule kaitsma. Neid põhiväärtusi nimetatakse õigushüvedeks.⁸⁷ Käesolev töö on seotud ühe tähtsama ja kaalukama õigushüvega, milleks on tervis ning millest kaalukamaks saaks pidada ainult elu.

Õigushüve kahjustamine annab üksnes märku millegi kahjustamisest, mis seisab õigushüve taga. Õigushüve ei ole võrdsustatav kaitse-eesmärgiga, vaid selle eesmärgi taga on midagi märksa reaalsemat, mis vajab kaitset. Ka huvi iseenesest on liiga ebamäärane mõiste, et sisustada õigushüve kui kaitsmist vajavat väärtust. Huvi taga seisab ressurss kui vahend või võime, millel on väärtus inimese elukvaliteedi jaoks. /.../ Ka kehaline puutumus ei ole eesmärk, vaid vahend end teostada ja oma vajadusi rahuldada. Isik on õigustatud nõudma, et teine isik hoiduks tema ressursi kahjustamast. Õigushüve ongi ressurss, mis seisneb normatiivselt põhjendatavas nõudes selle puutumatusele.⁸⁸

⁸⁶ J.Sootak, P.Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. III trükk. Tallinn: Juura 2009, § 118 komm. 1.2.

⁸⁷ J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003, lk 18.

⁸⁸ Samas, lk 74-75.

Kriminaalkoodeksi järgi oli kehavigastusega tegemist mis tahes kehalise puutuse rikkumise puhul. Sellisena võis käsitleda ka ravi, mille õigusvastasus oli aga välistatud patsiendi nõusoleku tõttu. Ning vastupidi, tahte vastane ravi oli vaadeldav kehavigastuse tekitamisena. KarS loobub kehavigastuse mõistest ning võtab kasutusele mõiste *tervisekahjustus*. Seega ei saa tahte vastast ravi enam käsitada tervisekahjustusena, sest arst mitte ei kahjusta patsiendi tervist, vaid parandab seda.⁸⁹

Vastavalt kehalise väärkohtlemise raskusele ja organismile tekitatud kahjudele võib tervise vastaseid süütegusid astmestada järgmiselt: raske tervisekahjustus (§-d 118 ja 119); piinamine (§ 122); tavaline (mitteraske) tervisekahjustus (§ 121 alt 1); füüsiline vägivald, mis ei tekita tervisekahjustust (§ 121 alt-d 2-4); ähvardamine ehk psüühiline vägivald (§ 120).

Tervisekahjustuse põhi- ehk lihtlik on määratletav negatiivse tunnusega. See on iga tervisekahjustus, mis ei subsumeeru KarS § 118 ehk raske tervisekahjustuse alla. Seega piisab KarS § 121 kohaldamiseks, kui näidata, et tegemist on vigastusega, tuues ära vigastuse laadi. Vastavalt KarS § 121 alt-dele 2-4 loetakse kehaliseks väärkohtlemiseks löömist, peksmist või muud kehalist väärkohtlemist, mis tekita füüsilist valu. Löömine on keha järsk ühekordne mehaaniline mõjutamine, seega on löömisega tegemist ainult juhul, kui löök tabab. Tõrjutud või mööda läinud löögi korral on tegemist süüteokatsega. Peksmine on on korduv löömine. Muu kehaline väärkohtlemine võib seisneda tõukamises, rebimises, kõrvetamises, torkimises, külma ilmaga välja ajamises. Valu ei tekita vähene kehaline mõjutamine ehk kerge tõukamine või müksamine. Valu ei tekita ka emotsionaalselt ja füüsiliselt ebameeldiv käitumine, näiteks sülitamine. KarS § 121 sisaldab seega neli koosseisutegu, millest igaüks võib esineda iseseisvalt. Mõistagi on võimalik nende kattumine, nt pekmine on korduv löömine; tervisekahjustus tekitatakse korduva löömisega, mis põhjustab valu jne.⁹⁰

Riigikohus on avaldanud, et tervise kahjustamiseks KarS § 121 mõttes on iga tegu, mis võib põhjustada kehalise tervisekahjustuse, kusjuures tervisekahjustuse kui tagajärje tegelikul saabumisel ei ole selle kuriteo objektiivse koosseisu täitmise aspektist tähtsust – teo kvalifitseerimiseks KarS § 121 järgi peab see tegu olema oma iseloomult selline, mis suudab kehalise tervisekahjustuse tekitada. Eelöeldust aga ei tulene, nagu võiks tervise kahjustamisest kui lõpuleviidud teost KarS § 121 mõttes rääkida olukorras, kus tervise kahjustamisele suunatud tegu ennast ei ole aset leidnud. Olukorras, kus kannatanu tervis pole reaalselt

⁸⁹ J. Sootak. Isikuvastased süüteod. Tallinn: Juura 2011, lk 75.

⁹⁰ Samas, lk 76-77.

kahjustunud, saab tervise kahjustamisest kui lõpuleviidud teost KarS § 121 mõttes rääkida üksnes juhul, kui tervise kahjustamisele suunatud tegu on toimunud, kuid selle teo tervist kahjustav potentsiaal pole objektiivsetel põhjustel realiseerunud. Näiteks võib tuua, kus kannatanu käe liigesest välja väänamine ei põhjusta talle tervisekahjustust, sest anatoomilise iseärasuse tõttu liigub tema käsi liigesest välja ja tagasi probleemilt. Juhul aga, kui tegu, millega üritatakse teise isiku tervist kahjustada, jääb süüdistatavast sõltumatutel põhjustel lõpule viimata, saab rääkida üksnes tervise kahjustamise katsest.⁹¹

KarS § 118 annab raske tervise kahjustuse ammendava loetelu. Karistusseadustiku rakendamise seaduse⁹² (KarSRaS) § 8¹ alusel loetakse kehaline haigus raskeks tingimusel, et see kestab vähemalt neli kuud või sellega kaasneb töövõime kaotus vähemalt 40 % ulatuses. Riigikohus on, otsides vastust küsimusele, mida tuleks lugeda raskeks tervisekahjustuseks karistusseadistiku alusel, leidnud järgmist: Juhtudel, mil kannatanu on tervisekahjustuse tagajärjel kaotanud vähemalt 40 % töövõimest, on alust rääkida raske tervisekahjustusena kvalifitseeritavast raskest kehalisest haigusest, mille tõttu puudub vajadus täiendavalt käsitada tervisekahjustuse kestuse küsimust. Samas on tervisekahjustus kestusega 4 kuud või enam käsitatav raske kehalise haigusena ja seega ka raske tervisekahjustusena, sõltumata sellega kaasnenud töövõime kaotusest. Lahendamaks küsimust, milline on tervisekahjustuse kestus või tervisekahjustusest tingitud töövõime kaotus, saab kohus lähtuda vaid meditsiiniliste eriteadmiste pinnalt antud kohtuarstliku ekspertiisi arvamusest. Ekspert peab tervisekahjustusest paranemise aja kindlaks määrama samalaadsetest tervisekahjustustest paranemise keskmise ajana ja seega teatud hüpoteetilise suurusena. Eelnev tähendab, et kui eksperdiarvamuse kohaselt on kannatanule põhjustatud raske kehaline haigus, mis kestab vähemalt neli kuud, on kehtvalt alust rääkida raske tervisekahjustuse põhjustamisest ka olukorras, mil kannatanu tegelikult paranes näiteks kolme kuu jooksul.⁹³

⁹¹ RKKKo nr 3-1-1-28-07.

⁹² Karistusseadustiku rakendamise seadus. RT I 2001, 56, 350.

⁹³ RKKKo nr 3-1-1-27-08 p 10, 11.

3. ESIMESE JA TEISE ASTME KOHTUPRAKTIKA KEHAVIGASTUSE VÕI TERVISEKAHJUSTUSEGA TEKITATUD MITTEVARALISE KAHJU VÄLJAMÕISTMISEL

Antud peatükis uuritakse kehavigastuse või tervisekahjustusega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamise kohtupraktikat. Vaatluse all on kohtuasjad, kus isik on süüdi mõistetud kehavigastuse või tervisekahjustuse tekitamises kannatanule, see tähendab et kehavigastuse või tervise kahjustuse tekitamine on tõendatud ning kus kannatanu on esitanud mittevaralise kahju hüvitamise nõude. Analüüsi aluseks on aastatel 2011-2013 kriminaalasjades vastu võetud 22 jõustunud esimese ja teise astme kohtuotsust, mis on saadaval Riigi Teataja andmebaasis.

3.1. Mittevaralise kahju hüvitamise nõude rahuldamata jätmine kohtute poolt

Kriminaalasjas nr 1-10-14593 KarS § 121 järgi süüdistatav lõi kannatanut mitmel korral ja peksmise tagajärjel tekitati kannatanule nii kehavigastusi, kui ka ajutise töövõimetuseni viinud tervisekahjustus. Kannatanu esitas mittevaralise kahju hüvitamise nõude põhjendusega, et kuriteo tagajärjel sai tema isiklik maine kahjustatud, kuna osa tellimustest jäi kannatanu töövõimetuse tõttu tema firmal täitmata. Maakohus jättis hagi mittevaralise kahju hüvitamiseks rahuldamata ja põhjendas seda muuhulgas järgmiselt, et kannatanunul ei esine püsivat kehalise terviklikkuse kaotust, kuivõrd selle all tuleb mõista mõne kehaosa kaotust või mõne elundi funktsioneerimise lakkamist. Kahjustatud hambaid ei saa pidada kehalise terviklikkuse kaotuseks, ka ei esinenud peksmise tulemusena väljanägemise muutust, sest paistetus on ajutise iseloomuga. Ei ka ole tuvastatud, et kannatanul esineks kuriteo tagajärjel olulisi psüühika või närvitegevuse häireid või muutusi ega piiranguid elukorralduses. Igasugune isiku suhtes toimepandud vägivallategu tekitab talle psüühilisi kannatusi. Samas ei tähenda aga see, et alati peaks kuriteoga kaasnema lisaks varalisele kahjule ka moraalse kahju hüvitamine, vaid selle nõudmisel peaks olema täidetud eeltoodud asjaolud.⁹⁴ Ringkonnakohus otsuse muutmata, leides, et maakohus on mittevaralise kahju rahuldamata jätmist põhjendanud ja viidanud ka asjakohastele Riigikohtu lahenditele. Kohtukolleegium leidis, et kannatanupoolsed väited, et tema isiklik maine ja sellest tulenevalt ka juriidilise isiku maine sai kuriteo tagajärjel kahjustada, on ainetud ning ei nõustu asjaoluga, et suuvigastuse saamine, kannatanuks osutumine on isiku maine rikkumine. Veel vähem saab olla hammaste kahjustus

⁹⁴ PMKo 20.09.2011, nr 1-10-14593.

juriidilise isiku maine rikkumise põhjuseks.⁹⁵

Kriminaalasjas nr 1-13-172 tunnistas Harju Maakohus süüdistatava süüdi KarS § 121 järgi kannatanu haamriga löömisel põhjal, mille tulemusel tundis kannatanu valu ja kannatanu otsmikule tekkis löögist marrastus. Kohus jättis hagi moraalse kahju nõude summas 360 eurot rahuldamata. Kohus põhjendas hagi rahuldamata jätmist sellega, et kannatanu on põhjendanud moraalse kahju nõuet kahel korral ja seda erinevalt. Esimesel korral, ülekuulmaiselt, et ta oli sellest, mis toimus ehmunud ja šokis ning tsiviilhagis on toodud põhjenduseks eluajaks jääv arm. Kohus leidis, et ehmumine ja šokis olemine ei kuulu füüsilise ja hingelise valu ning kannatuste alla ning et haamrilöögist eluaegse armi jäämine näole ei ole tõendatud, kuna kannatanust vigastuse saamise päeval tehtud fotodelt on näha otsmikul ja ninal väikesed vigastused ning patsiendikaardil ei ole märgitud üldse nimetatud vigastusi. Sellest järeldas kohus et tegu ei ole tõsiste vigastustega.⁹⁶

Samuti jättis Harju Maakohus kriminaalasjas nr 1-11-12509 tsiviilhagi mittevahalise kahju hüvitamiseks rahuldamata. Süüdistatav tunnistas süüdi KarS § 118 p 1 järgi kannatanule eluohtlike kehavigastuste tekitamises, lüües kannatanut noaga reie piirkonda ja rindkere piirkonda, nii et nuga tungis kõhuõõnde. Kohus tuvastas, et rikuti kannatanu isikuõigusi ning põhjustati nii füüsilist kui hingelist valu ning kannatusi. Kannatanu selgitas oma nõuet 5000 euro ulatuses, et see peaks katma temale tekitatud vigastuse tõttu tekkinud armide kosmeetilise eemaldamise kulud. Siin leidis kohus, et kannatanu põhistus mittevahalise kahju kohta ei käsitle hingelist valu ning kannatusi, vaid kannatanu on mittevahalise kahju nõude sisustanud vahalisest kahjust lähtuvalt. Kohus avaldas, et kannatanu tsiviilhagi mittevahalise kahju osas ei ole põhjendatud, kuivõrd isik on selles osas soovinud võimaliku tulevase vahalise kahju hüvitamist. Ühtegi tõendit, mis võiks kinnitada operatsiooni vajalikkust või maksumust kannatanu ei esitanud, nii jättis kohus esitatud mittevahalise kahju 5000 euro ulatuses rahuldamata.⁹⁷

Kriminaalasjas nr 1-12-10481 tunnistas Harju Maakohus süüdistatava KarS § 121 järgi süüdi selles, et eelnevalt tekkinud konflikti tõttu lõi ta kannatanut 3-4 korda põrandaharjaga näo ja parema õla ning käe piirkonda põhjustades kannatanule mitut kehapiirkonda haaravad pindmised vigastused, silmakoopavigastuse, silmamuna ja silmakoopakoe põrutuse, klaaskeha

⁹⁵ TlnRnKo 09.12.2011, nr 1-10-14593.

⁹⁶ HMKo 24.01.2013 nr 1-13-172.

⁹⁷ HMKo 13.01.2012 nr 1-11-12509.

hõljumid silmal ning kahe hamba täidisest tükide eemaldumise. Kannatanu esitas tsiviilhagi mittevaralise kahju 1500 euro hüvitamiseks. Maakohus ei rahuldanud nõuet põhjustel, et kannatanu enda käitumine oli väljakutsuv ja üleolev, ning kohtu arvates ei ole ka kannatanu vigastused olnud sedavõrd tõsised nagu kannatanu püüab seda näidata, saadud traumast püsivat tervisekahjustust ei sedastata. Kohtule on jäänud mulje, et kannatanu on kasutanud olukorda, kus lõhuti tema kahe hamba täidis selleks, et ravida ka kõiki ülejäänud ravi vajavaid hambaid ja seda süüdistatava arvelt, nõudes selle eest lisaks varalisele kahjule ka moraalselt kahju seoses valu ja ebamugavusega, mida hammaste ravi põhjustab.⁹⁸ Tallinna Ringkonnakohus leidis, et mittevaralise kahju hüvitamise nõude eelduseks olevad asjaolud on tõendatud, kuid kannatanu pakutud hüvitise suurus 1500 eurot ei ole kõiki faktilisi asjaolusid arvestades ilmselgelt mõistlik. Ka on maakohus rõhutanud, et VÕS § 130 lg 2 kohaselt tuleb mittevaralise kahju hüvitamiseks maksta kannatanule alati välja mõistlik rahaline hüvitis, kui kannatanule tekitati kehavigastus või kahjustati tema tervist. Sellele vaatamata on maakohus leidnud, et kuivõrd kannatanu ise kutsus oma käitumisega esile süüdistatava ründe, riivates eelnevalt enda ebaviisakusega nii süüdistatava kui tunnistaja moraaltunnet, ei ole mittevaralise kahju nõue põhjendatud. Maakohtu toodud aspektid ja argumendid, millega on nõue rahuldamata jätmist põhjendatud on ringkonnakohtu arvates möödapääsmatult arvestatavad hüvitise suuruse määratlemisel. Nii leidis kohtukolleegium kokkuvõtvalt, et kannatanu on ebaõiglusele vastu astunud ebaõiglusega, mis ei ole aktsepteeritav ning leidis, et mõistlikuks mittevaralise kahju hüvitiseks kannatanule on 50 eurot.⁹⁹ Siinkohal tekib autoril küsimus, et kui välja tuleb mõista mõistlik hüvitis, siis kui väikest summat saab veel pidada mõistlikuks? Majanduslikust olukorrast lähtudes on inimesed muidugi väga erinevates olukordades ja kohus peab hüvitise suuruse määramisel arvestama poolte majanduslikke võimalusi. Sellest otsusest nähtub, et kohus on pidanud kinni Riigikohtu lahendist nr 3-1-1-116-12 p 17-s sedastatust, et kui kannatanule tekitati kehavigastus või kahjustati tema tervist, tuleb VÕS § 134 lg 2 järgi maksta mittevaralise kahju hüvitamiseks kannatanule alati välja mõistlik hüvitis.

Perevägivalda puudutavas kriminaalasjas nr 1-10-288 tunnistas Harju Maakohus süüdistatava süüdi KarS § 121 järgi selles, et ta paiskas kannatanu pikali, hoidis kinni juustest ning viskas koera kannatanu peale. Teises episoodis aga tervisekahjustuse tekitamises näos. Tsiviilhagi mittevaralise kahju hüvitamiseks kannatanule jättis maakohus rahuldamata, kuna on tõendamata põhjuslik seos kannatanul esineva tervisekahjustuse ulatuse ja süüdistatava

⁹⁸ HMKo 20.12.2012, 1-12-10481.

⁹⁹ TlnRnKo 21.03.2013, 1-12-10481.

käitumise vahel ning et 500 000 krooni ei ole proportsionaalne kahe väärkohtlemise episoodiga.¹⁰⁰ Ringkonnakohtus täpsustas kannatanu hüvitise suurust ja leidis, et väljamõistetavaks summaks võiks olla 250 000 krooni. Ringkonnakohtus tühistas maakohtu otsuse tsiviilhagi rahuldamata jätmise osas. Maakohus on lugenud tuvastatuks süüdistatava poolt õigusvastaselt kannatanule füüsilise valu tekitamise ja ka tervise kahjustamise, kuid on jätnud selle eest mõistliku summa ilma igasuguse põhistuseta välja mõistmata. Ringkonnakohtus juhindus VÕS-i §-dest 130 lg 2; 1043; 128 lg 5 ning viitas ka Riigikohtu lahenditele 3-2-1-81-05 ja 3-2-1-19-08. Kuna antud asjas oli tuvastatud süüdistatava süüline käitumine kannatanu suhtes kahel korral vägivalla kasutamises ning võttes aluseks tuvastatud ja tõendatuks loetud süüdistuse mahu on tuvastatav ka põhjuslik seos tema tegevuse ja kannatanule tekitatud valu ja vigastuste vahel. Seega oli maakohtul seaduslik alus ja ka kohustus kindlaks määrata mõistlik rahaline hüvitis, mida süüdlane kannatanule peab maksma. Mittevaralise kahju suuruse osas avaldas aga ringkonnakohtus, et hematoom silma ümber ning maha paiskamine ja juustest kinnihoidmine on kindlasti valu tekitavad ja hematoom ka pikema aja vältel, kuid kahjustused pole jäävad või sellised, mis tugevasti mõjutaksid kannatanu edasist elukvaliteeti. Samas võib selline süüdlase käitumine tekitada kannatanul teatava hirmutunde, mis võib olla takistuseks vähemalt mingi aja jooksul suhete loomisel. Kolleegiumi arvates ei ole 250 000 krooni kooskõlas hüvitise määramisel arvestatavate asjaoludega ja on vastuolus kohtupraktikaga. Kolleegium viitas lahenditele 2-05-2022, kus oli tegemist jõhkrama peksmisega ning hüvitiseks määrati 15 000 krooni; 2-04-442, kus oli perevägivalla juhtum ja hüvitiseks 2000 krooni; 1-08-18076 röövimisel kehavigastuste tekitamise eest mõisteti hüvitiseks 7500 krooni. Antud asjas leidis ringkonnakohtus, et mittevaralise hüvitisena oleks mõistlik summa 1500 eurot.¹⁰¹

Esimese astme kohus jättis hageja nõude mittevaralise kahju hüvitamiseks rahuldamata ka kriminaalasjas nr 1-12-1408, kus lühimenetluses süüdistatav tunnistati KarS § 200 lg 2 p 4 järgi süüdi muuhulgas selles, et ta röövimise käigus põhjustas kannatanule tervisekahjustused – näo põrutuse ja verevalumid, ülalõualuu murru, silmamuna ja silmakooa põrutuse, õlaliigese venituse. Kannatanu avaldas, et jätab mittevaralise kahju hüvitise suuruse kohtu otsustada. Maakohus rahuldab materiaalse kahju nõude ja jättis rahuldamata mittevaralise kahju nõude põhjendusega, et kuna kannatanu ei ilmunud kohtuistungile, ei olnud kohtul ja menetlusosalisel võimalik kannatanut küsitleda kahju osas. Küsitlemata ei olnud võimalik

¹⁰⁰ HMKo 20.01.2011, 1-10-288.

¹⁰¹ TlnRnKo 18.04.2011, 1-10-288.

kahju suurust kindlaks määrata ega hinnata hüvitise võimalikku suurust.¹⁰² Samas oli süüdistatav avaldanud, et jätab tsiviilhagi mittevaralise kahju nõudes kohtu otsustada. Ringkonnakohus märkis, et sisuliselt oli tegemist hagi õigeksvõtmisega süüdistatava poolt ning TsMS § 440 lg 1 alusel peab kohus ka hagi rahuldama. Ka märkis kohus, et kriminaalmenetluses esitatud kannatanu tsiviilnõude üle otsustamine on täiesti iseseisev õigusvaidlus, mitte süüküsimuse lahendamise osa.¹⁰³ Ka märkis ringkonnakohus, et kui kriminaalmenetluses on süüdistatava kaitsja menetlusosaliseks, siis tsiviilhagisse puutuv osas ta seda ei ole. TsMS § 198 lg 1 p 1 kohaselt on hagimenetluses menetlusosalisteks üksnes pooled hageja ja kostja ning kolmas isik. Seega ei saa süüdistatava kaitsja kriminaalmenetluses esindatavast kaitsealusest sõltumata esitatud tsiviilhagile vastu vaielda. Ringkonnakohus leidis, et kuna tervisekahjustuse tahtlik ja süüline tekitamine on leidnud täielikku tõendamist, ei vaja moraalne kahju veel eraldi tõendamist. Maakohtul ei olnud arutlemise esemeks mitte see, kas hüvitada kannatanule kuriteoga põhjustatud mittevaraline kahju, vaid üksnes see, millises mõistlikuks peetavas summas seda teha. Tartu Ringkonnakohus leidis, et kuna süüdistatav pani õiguslikus mõttes toime maksimaalse võimaliku intensiivsuseastmega isikukahju tekitamise ning hinnates ka analoogseid mittevaralise kahju hüvitamise juhtumeid tsiviilasjades, et kannatanule mittevaralise kahju katteks tuleb mõista 4000 eurot.¹⁰⁴

3.2. Kohtute poolt rahuldatud mittevaralise kahju nõuded

Kriminaalasjas nr 1-12-5284 tunnistas Harju Maakohus kahtlustatava süüdi KrS § 121 järgi selles, et süüdistatav lõi kannatanut joogiklaasiga vastu otsmikku, millega tekitas kannatanule kolm löikehaava otsmikul. Kannatanu poolt esitati tsiviilhagi mittevaralise kahju nõudes 1900 eurot, põhjendades hagi ebameeldivuste, arstivisiitide, rikutud reisiga. Maakohus leidis, et kuna kannatanu sai kehavigastused reisil, kuhu ta oli läinud koos oma perekonnaga ja mis päädis süüdistatava rünnakuga, et tema puhkus oli rikutud. Samuti nõustus kohus kannatanuga, et korduvad arstivisiidid põhjustavad täiendavat ajakulu ning arvestades kannatanule tekitatud vigastusi on mõistlik eeldada, et vigastuste lõplik ravi on pikaajaline ja kannatanu näopiirkonnas pärast vigastuste paranemist tekkivad armid ei pruugi vaatamata

¹⁰² TMKo 13.03.2012, 1-12-1408.

¹⁰³ RKKKo 3-1-1-79-09, p 10.

¹⁰⁴ TrtRnKo 16.05.2012, 1-12-1408.

ilukirurgilisele sekkumisele lõplikult kaduda. VÕS § 1043 tuginedes rahuldab kohus mittevaralise kahju nõude summas 1500 eurot.¹⁰⁵

Kriminaalasjas nr 1-12-710 tunnistas Harju Maakohus süüdistatava KarS § 121 järgi süüdi selles, et ta tekitas kannatanule peksmise tagajärjel näo koljuluude murrud, küünarliigese marrastus, õla marrastus, rindkerel kaks verevalumit, vasaku kõrva taga marrastus, kukla piirkonnas verevalum, silma piirkonnas verevalum. Kannatanu esitas tsiviilhagi mittevaralise kahju hüvitamiseks 5000 eurot. Kohus, juhindudes VÕS § 130 lg 1, § 134 lg 2, § 134 lg 5, § 127 lg 6 leidis, et hageja taotletud 5000 eurot mittevaralise kahju katteks ei ole mõistliku suurusega. Kannatanu viide enda jätkuvatele terviseprobleemidele seoses kuriteosündmusega ei ole kohtu arvates tõendatud. Kuna kohtule ei ole esitatud ühtegi tõendit selle kohta, missugune on kannatanu tervislik seisund käesoleval ajal ja kas selline tervises seisund on takistuseks tegelemiseks enda harrastustega. Kohus leidis, et selles osas on põhjendatud nõuda ka moraalse kahju tõendamist, kuna see on võimalik. Ka märkis kohus hageja väite kohta, et tema kulutused seoses vigastusega ei ole lõppenud, et tegemist on varalise kahjuga. Lõppkokkuvõttes leidis kohus, et arvestades kannatanule tekitatud vigastuste hulka, raskust, ja et kannatanu nägu oli mõneks ajaks rikutud sedavõrd, et see takistas tal töötamist ning ka seda, et kahju tekitaja ei ole kannatanu ees vabandanud ega teinud midagi enda poolt tekitatud kahju hüvitamiseks, et mõistlikuks rahasummaks kannatanu mittevaralise kahju katteks oleks 2500 eurot.¹⁰⁶

Kriminaalasjas nr 1-11-14406 tunnistas Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kolm süüdistatavat KarS § 121 järgi süüdi selles, et nad grupis koos tungisid kallale kannatanutele, lüües üht kannatanut nii, et tal tekkis ninaluude nihkega murd ja teist kannatanut nii, et tal tekkis ninaluude nihketa murd ning ninapiirkonna põrutushaav. Maakohus mõistis kokkuleppemenetluses kolmelt süüdistatavalt solidaarselt mittevaralise kahju hüvituseks 300 eurot kummalegi kannatanule. Märkides muu hulgas, et süüdistavad on hagi õigeks võtnud ning TsMS § 440 lg 1 sätestab, et kui kostja võtab kohtuistungil või kohtule esitatud avalduses hageja nõude õigeks, rahuldab kohus hagi.¹⁰⁷

Kriminaalasjas nr 1-11-7347 tunnistas Harju Maakohus kolm süüdistatavat KarS § 121 järgi süüdi kannatanu peksmises ahjuroobiga, rusikate, jalgadega erinevatesse kehaosadesse.

¹⁰⁵ HMKo 07.09.2012, nr 1-12-5284.

¹⁰⁶ HMKo 31.05.2012, nr 1-12-710.

¹⁰⁷ TMKo 30.04.2012, 1-11-14406.

Peksmisega tekitati kannatanule tervisekahjustused nagu ninaluude murd, silmalau ja silmaümbruse pindmised vigastused ja nina lahtise haava. Kannatanu esitas mittevahalise nõude summas 3195.58 eurot. Maakohus leidis, et mittevahalise kahju hüvitamine kannatanule on põhjendatud, tuues välja VÕS § 128 lg 5, VÕS § 134 lg 2 ja VÕS § 134 lg 5 sätestatu. Maakohus põhjendas veel oma otsust sellega, et peksmise tagajärjel tekitati kannatanule olulisi tervisekahjustusi, mis põhjustasid talle suurt valu ja ka hingelisi üleelamisi, kannatanu tervis ei võimaldanud tal kuu aja jooksul tööl käia. Kannatanut peksti tänaval, tema sõprade ja tuttavate juuresolekul, peksmine oli jõhker, sest löödi valimatult, sealhulgas ka elutähtsatesse piirkondadesse, peksjad kannatanu ees ei vabandanud. Kohtu arvates on aga arvestades senist kohtupraktikat nõutud summa liialt suur. Põhjendamatuks pidas kohus kannatanu seisukohta, et mittevahalise kahju hulka tuleb arvestada ka tema pere liikmete hingelised üleelamised. Samuti arvestas kohus ka poolte majanduslikku olukorda, seda et süüdistatavatel puuduvad regulaarsed sissetulekud. Mõistlikuks mittevahalise kahju hüvitiseks pidas kohus 1600 eurot, mis mõisteti süüdistatavalt välja solidaarselt.¹⁰⁸

Kriminaalasjas nr 1-11-8114 tunnistas Harju Maakohus süüdistatava süüdi KarS § 121 järgi selles, et süüdistatav tekitas kannatanule tervisekahjustuse ehk ninaluumurru. Kannatanu esitas tsiviilhagi süüdistatava vastu mittevahalise kahju nõudega summas 191,74 eurot, põhjendustega et ninaluumurrust tingituna oli tal nina kaks päeva paistes ja ka silmaalused läksid siniseks. Sel põhjusel ei saanud kannatanu käia tööl kaks päeva, et mitte kliente ära hirmutada. Nina valutab umbes kuu aega ja nina jäigi löögi tagajärjel natuke viltu. Maakohus oma otsuses välja toonud VÕS § 128 lg 1, § 128 lg 5, § 1043, § 1045 lg 1 p 2, § 134 lg 5 ning leidis et kannatanu nõue on põhjendatud. Samuti leidis kohus, et kannatanu poolt esitatud nõue ei ole suur, arvestades seda, et tal nina valutab kuu aega ja nina jäigi natuke viltu ning määras mittevahalise kahju suuruseks kannatanu nõutud 191 eurot.¹⁰⁹

Perevähivalda puudutavas kriminaalasjas nr 1-11-4297 tunnistas Harju Maakohus süüdistatava süüdi KarS § 121 järgi, selles, et ta lõi kannatanut tüli käigus mitmel korral rusikaga näo piirkonda, löikus noaga peast juukseid, vigastades selle käigus noaga kannatanu laupa, vasakut põske ja kõrva ning torkas mitmel korral noaga rinna ja puusa piirkonda. Oma sellise tegevusega tekitas süüdistatav kannatanule füüsilist valu ja tervisekahjustusi – pindmised torkehaavad vasema rinnakaare piirkonnas ja tuhara piirkonnas, mõlema silma

¹⁰⁸ HMKo 10.01.2012, 1-11-7347.

¹⁰⁹ HMKo 27.10.2011, 1-11-8114.

hematoomid ning kriimustused vasakul pool lauba piirkonnas ning vasaku põse ja kõrva piirkonnas. Maakohus mõistis kannatanule VÕS § 134 lg 2, § 1043, § 1045 lg 1 p 2 alusel välja mittevahalise kahju summas 1300 eurot.¹¹⁰

Kriminaalasjas nr 1-11-2101 tunnistas Harju Maakohus süüdistatava süüdi KarS § 121 järgi selles, et tekitas kannatanule noaga põsele umbes 10 cm pikkuse kriimustuse. Samuti tunnistas maakohus süüdistatava süüdi KarS § 118 p 1 järgi selles, et ta lõi kannatanut noaga korduvalt keha ja jäsemete piirkonda, tekitades kannatanule rasked tervisekahjustusi, millede tagajärjel oli vajalik operatiivne ravi. Nimetatud tervisekahjustus on raske, tekitades ohu elule. Kannatanu esitas tsiviilhagi mittevahalise kahju hüvitamiseks 300 eurot. Maakohus leidis et 300 eurot on mõistlik summa ning kuulub väljamõistmisele tuues välja otsuses VÕS-i §-d 1043; 1045 lg 1 p 2; 130 lg 2; 128 lg 5. Mittevahalise kahju suuruse määramisel märkis kohus, et lähtub hüvitise suuruse määratlemisel nii kuriteo asjaoludest, kannatanule tekitatud vigastustest kui ka ühiskonna üldisest heaolu tasemest. Kannatanule tekitati eluohtlik tervisekahjustus, mistõttu on ilmne, et kahjustati ka kannatanu psüühilist heaolu. Kohus aktsepteeris seisukohta, et mittevahalise kahju hüvitamine ei pea olema rikastumise allikas. Teiselt poolt mittevahalise kahju hüvitamine ei pea olema süüdlase jaoks kantav märkimisväärse pingutuseta tema vahalisele ja psüühilisele olukorrale.¹¹¹ Autori arvates on 300 eurot eluohtlike kehavigastuste tekitamise puhul ilmselgelt liiga väike summa arvestades kohtupraktikat, kuid kohus rahuldab kannatanu hagi ulatuses nagu kannatanu oli soovinud.

Kriminaalasjas nr 1-10-16629 tunnistas Harju Maakohus süüdistatava süüdi KarS § 121 järgi süüdi selles, et ta loopis kannatanut kivide ja pudelitega, millega tekitas kannatanule füüsilist valu ja kehavigastusi – rindkere põrutuse ning selja alaosa ja vaagna põrutuse. Maakohus mõistis kannatanu kasuks VÕS § 130 lg 2, § 1043, § 1045 lg 1 p 2 alusel välja mittevahalise kahju summas 1278, 23 eurot.¹¹²

Kriminaalasjas nr 1-13-522 mõistis Harju Maakohus süüdistatava süüdi KarS § 163 p 1 järgi muuhulgas selles, et ründas kannatanut ning tekitas kannatanule tervisekahjustuse – kulmu piirkonna põrutushaava ning kerge peaaju trauma. Kohus juhendus VÕS § 1043, VÕS § 1045 lg 1 p 2, VÕS § 125 lg 5; VÕS § 134 lg 2 ning viitas ka Riigikohtu lahendile 3-2-1-19-08, p 13. Kannatanu esitatud mittevahalise kahju nõude summas 6800 eurot rahuldab maakohus

¹¹⁰ HMKo 26.05.2011, 1-11-4297.

¹¹¹ HMKo 16.03.2011, 1-11-2101.

¹¹² HMKo 25.02.2011, 1-10-16629.

summas 500 eurot. Põhjendades, et kannatanu nõutud hüvitise suurus ei ole vastavuses talle tekitatud tervisekahjustuse ulatuse ning tagajärgedega. Ka märkis kohus, et edaspidist operatsiooni vajava haava puhul on tegemist tulevikus tekkiva varalise kahjuga, mille väljamõistmist saab kohus otsustada esitatud kuludokumentide põhjal ning et see ei ole hõlmatud moraalse kahjuga. Mittevaralise kahjuna saaks kohus käsitleda operatsioonist tingitud kahjulikke tagajärgi kannatanule. Kohtu hinnangul ei saa näos olev paranemisjärgus haav ka kehtvalt takistada kannatanu igapäevaseid toiminguid nii, et elukvaliteedi langus oleks järjepidev ja muutumatu.¹¹³

Kriminaalasjas nr 1-12-5899 tunnistas Harju Maakohus süüdistatava süüdi KarS § 118 lg 1 p 2 järgi selles, et lõi kannatanut mitu korda metallist esemega, mistõttu tekkisid kannatanule mõlema käe küünarluu lahtised killulised luumurrud nihkega ehk raske tervisekahjustuse, millest paranemine võtab aega üle 4 kuu. Kannatanu esitas tsiviilhagi nii moraalse kui materiaalset kahju 50 000 euro nõudes. Summaliselt ta neid eristada ei suutnud. Süüdistatav avaldas, et on nõus maksma kannatanule poole aasta töötasu s.o 6000 eurot. Kohus leidis, et kannatanu ei ole eristanud moraalselt kahju varalisest kahjust, tõendeid ei ole eitatud ning hagi hüvitamine varalise kahju osas ei ole põhjendatud. Ka mittevaraline kahju ei ole hagi toodud ulatuses põhjendatud, kuna hageja ei ole esitanud tõendeid selle kohta, et ta ei saa tegeleda seniste hobidega- jalgrattasõit, klaverimäng, pallimängud. Kohus tõi välja VÕS § 128 lg 5, VÕS § 1043, VÕS § 1045 lg 1 p 2 ja leidis, et kannatanule on tekitatud rasked kehavigastused. Süüdistava avaldust käsitas kohus õigeksvõtuna ning juhindudes TsMS § 440 lg1 ja TsMS § 444 lg 4 ning viidates kohtulahendile 3-1-1-79-09, et kohus on õigustatud ja kohustatud tsiviilhagi rahuldama süüdistatava poolt õigeksvõetud ulatuses ning mõistis hüvitiseks 6000 eurot, kuna süüdistatav pidas seda summat põhjendatuks.¹¹⁴

Kriminaalasjas nr 1-115043 tunnistas Harju Maakohus kaks süüdistatavat süüdi KarS § 121 järgi selles, et pekstes tekitasid esimesele kannatanule A.E-le tervisekahjustused: silma põrutus, kriimustused, pindmised hulgivigastused ning hamba murdumise ning teisele kannatanule M.K-le tervisekahjustused nagu sõrmede põrutus ning täpsustamata pindmised hulgivigastused. M.K põhjendas mittevaralist kahju nõuet sellega, et talle tekitati valu ja tervisekahjustused ning A.E, et talle tekitati jäädavad tervisekahjustused nii, et tema silmanägemine on jäädavalt kahjustatud. Kohus, juhindus mittevaralise kahju väljamõistmisel VÕS § 1043, § 1045 lg 1 p 5, VÕS § 127 lg 1, VÕS § 127 lg 6; VÕS § 130 lg 2 ja TsMS §

¹¹³ HMKo 12.02.2013, 1-13-522.

¹¹⁴ HMKo 18.10.2012, 1-12-5899.

233 lg 1 ning arvestades ka süüdistatavate süü suurust ning mõlemate poolte majanduslikku olukorda hinnates, et mõistlik väljamõistmisele kuuluv mittevaralise kahju hüvitis M.K puhul on 500 eurot, kuna temale tekitatud tervisekahjustused olid lühiajalised. A.E puhul pidas kohus mõistlikuks summaks 3000 eurot, kuna temal tekkinud tervisekahjustus on püsiva iseloomuga.¹¹⁵ Ringkonnakohus tühistas maakohtu otsuse muuhulgas A.E-le väljamõistetud mittevaralise kahju suuruse osas põhjendusega et A.E-le tekitatud tervisekahjustused ei olnud püsivad, olid lühiajalised ega põhjustanud millegagi A.E elukvaliteedi langust, kuna puuduvad tõendid, mis kinnitaksid A.E väidet et talle tekitati jäädavad tervisekahjustused, ning mõistis A.E-le mittevaralise kahju hüvitisena välja 500 eurot.¹¹⁶

3.3. Üldised tähelepanekud vaadeldud kohtulahendite puhul

Vaadeldud kohtulahendite alusel saab järeldada, et mittevaralise kahju väljamõistmisel on kohtud erineval seisukohal Riigikohtu lahendis nr 3-1-1-116-12 p 17-s sedastatuga, et kui kannatanule tekitati kehavigastus või kahjustati tema tervist, tuleb VÕS § 134 lg 2 järgi maksta mittevaralise kahju hüvitamiseks kannatanule alati välja mõistlik hüvitis. Autori arvates on selles otsuses selgelt väljendatud, et hüvitis tuleb maksta välja alati, kui on tekitatud kehavigastus või tervisekahjustus. Jääb ainult küsimus, milline hüvitis oleks mõistlikkuse piirides ehk kui suures ulatuses mittevaraline kahju tuleb hüvitada. Analüüsist selgus, et päris palju jäeti mittevaralise kahju hüvitamise nõudeid esimese astme kohtu poolt rahuldamata. Nii jäeti kannatanu mittevaralise kahju nõue ühes kriminaalasjas rahuldamata nii esimeses kui teises kohtuastmes, kuigi teises kohtuastmes siiski mainiti et kannatanu põhjendused on asjakohatud. Teises jäeti kannatanu hagi mittevaralise kahju hüvitamiseks rahuldamata põhjendusel, et kannatanu on nõuet põhjendanud erinevalt kahel korral ja et tegu ei ole tõsise vigastusega. Kolmandas jälle sellel põhjusel, et kannatanu sisustas mittevaralise kahju nõude varalisest kahjust lähtuvalt. Neljandas kriminaalasjas jättis esimese astme kohus hagi rahuldamata põhjendusel, et kannatanu enda tegevus oli väljakutsuv ja et ka vigastused ei ole tõsised, kuid teise astme kohus mõistis siiski kõiki asjaolusid arvestades, et mõistlikuks hüvitiseks on 50 eurot. Viiendas jättis maakohus rahuldamata kannatanu tsiviilhagi, kuna kannatanu ei ilmunud lühimenetluses kohtuistungile. Kuuendas kriminaalasjas jättis maakohus rahuldamata kannatanu mittevaralise hagi põhjendusega, et puudub põhjuslik seos kannatanu kehavigastuste ja süüdistatava käitumise vahel.

¹¹⁵ HMKo 10.06.2011, 1-11-5043.

¹¹⁶ TlnRnKo 22.11.2011, 1-11-5043.

Kui võrrelda väljamõistetud summasid analoogsete lahenditega aastast 2008, saab järeldada, et alampiir on langenud, kuid ülempiir on üldiselt samas suurusjärgus. Kerge kehavigastuse tekitamise puhul on see käeoleva analüüsi andmetel 50 kuni 1600 eurot, aastal 2008 oli see kroonidest eurodesse ümberarvestatuna 130 kuni 1600 eurot. Raskete kehavigastuse puhul ei ole ka summad oluliselt muutunud 2008 aastal oli see vahemik 2600 kuni 6500 eurot ning neli aastat hiljem 4000 kuni 6000 eurot.

Kannatanu, kellele tekitati eluohtlikke kehavigastusi, esitas mittevaralise kahju hüvitamiseks hagi 300 euro ulatuses. Kohus ka rahuldab kannatanu hagi selles ulatuses, mis on võrdlemisi väike summa arvestades kohtupraktikat. Analüüsist selguski, et enamasti mõistavad kohtud välja hüvitise väiksema summa, kui hageja on soovinud. Kui kohus peab otsustama lõppkokkuvõttes hüvitise suuruse üle, võiksid kohtud vahel ka hüvitise summat suurendada, sest kannatanu ei ole ise ehk teadlik, kui suuri hüvitisi analoogsete juhtumite puhul määrata on tavaks.

Ka järeldas autor vaadeldud lahenditest, et väga oluline on kannatanul teada, kuidas oma mittevaralise kahju nõude suurust põhjendada. Kui siduda oma nõue ekslikult varalise kahju nõudega, jätab kohus selle üldse rahuldamata. Märkimist väärib ka, et kriminaalasjas, kus kannatanule tekitati kerged kehavigastused, põhjendas kannatanu oma mittevaralise kahju nõuet ainult sellega, et talle tekitati valu ja tervisekahjustused ning sellest kohtu jaoks ka piisas, et süüdistatavalt välja mõista mittevaralise kahju hüvitis.

Kannatanu saab tõendada ainult mittevaralise kahju suurust mõjutavaid asjaolusid. Tõendama peab kannatanu jäävaid kahjustusi, paljasõnalisest ütlemisest, et tervises seisundi tõttu ei saa ta tegelda oma harrastustega ei piisa.

KOKKUVÕTE

Mittevaralise kahju hüvitamine on kaitstud põhiseadusega ning selle eesmärgiks on kahjustatud isiku läbielatud füüsilise ja hingelise valu ning kannatuste leevendamine rahaliselt, et heastada mingilgi määral kannatada saanu emotsionaalseid läbielamisi. Kuivõrd mittevaralise kahju osas otsuse tegemine lähtub suuresti iga kohtuniku siseveendumusest, on mittevaralise kahju suuruse hindamine küllaltki subjektiivne.

Läbitöötatud kohtupraktika alusel, milles vigastused tekitati kannatanule kuriteoga ja isik oli ka kehavigastuse tekitamises süüdi, võib järeldada, et mittevaralise kahju väljamõistmisel on kohtud erineval seisukohal Riigikohtu poolt väljendatud seisukohaga VÕS § 134 lg 2 tõlgendamise osas, mille järgi tuleb juhul, kui kannatanule tekitati kehavigastus või kahjustati tema tervist, maksta mittevaralise kahju hüvitamiseks alati välja mõistlik rahasumma. Kohtu otsustada jääks autori arvates ainult küsimus, milline hüvitis oleks mõistlikkuse piirides ehk, kui suures ulatuses mittevaraline kahju tuleb hüvitada. Analüüsist selgus mitmel juhul, et kuigi eeldus ehk kehavigastuse tekitamine on mittevaralise kahju väljamõistmiseks olemas, jäeti mittevaralise kahju hüvitamise nõue siiski esimese astme kohtu poolt rahuldamata. 17-st esimese astme kohtuotsusest kuues jätsid esimese astme kohtud hagid mittevaralise kahju hüvitamiseks rahuldamata, milledest kolmes teise astme kohus siiski hiljem mittevaralise kahju süüdistatavatelt välja mõistis. Võrreldes 2008 aasta kohtupraktika analüüsiga analoogsetes nõuetes on väljamõistatud mittevaralise kahju summade suurused jäänud samale tasemele.

Kohtupraktikat analüüsides nähtub, et kannatanud ei oma piisavaid teadmisi, kuidas põhjendada oma mittevaralise kahju nõuet. Kannatanu nõue on jäänud kohtu poolt rahuldamata tingituna sellest, et kannatanu põhjendab oma nõuet asjaoludega, mis tegelikult viitavad varalisele kahjule, kuigi kõik eeldused mittevaralise kahju hüvitise saamiseks on täidetud. Kui mittevaralise kahju nõude esitamise võimalus kriminaalmenetluses peaks lihtsustama ja kergendama kannatanu olukorda, jääb see kannatanul saavutamata tema enda õiguste vähese teadvustamise tõttu. Uurimisasutusele ja prokuratuurile on küll pandud seadusega kohustus selgitada kannatanule tema õigusi, aga nad ei ole kohustatud selgitama näiteks seda, kuidas kannatanu peaks põhistama oma mittevaralise kahju nõude suurust ja nõuet üleüldse. Et tagada kannatanule tema õiguste osas efektiivne õiguskaitse ja mitte tekitada pettumust õigussüsteemis, tuleks autori arvates võimaldada ka kannatanule tasuta õigusabi sõltumata tema maksejõust nagu see on võimaldatud kahtlustatavale. Kannatanu

seisukohalt oleks igal juhul mõistlik esitada kehavigastuse või tervisekahjustamise korral kriminaalmenetluses ka nõue mittemateriaalse kahju hüvitamiseks, et korvata talle tekitatud füüsilisi ja hingelisi üleelamisi.

Vaadeldud kohtulahenditest lähtuvalt on mittevaralise kahju nõude rahuldamise korral kriminaalkohus järginud võlaõigusseaduse regulatsiooni ning viidanud ka asjakohastele Riigikohtu lahenditele. Hüvitisnõude vähendamisel on kohtud arvestanud ja ka põhistanud oma otsustust lähtunud hüvitise määramisel kehtivast kohtupraktikast.

Kokkuvõtteks märgib autor, väljamõistetava mittevaralise kahju hüvitise suurus on olnud ja jääb autori arvates ka tulevikus suurel määral kohtupraktika sisustada. Füüsilist ja hingelist valu ning kannatusi, mis tekivad kannatanul tervisekahjustuse tekitamisega ei ole võimalik hinnata ja seda tajuvad isikud subjektiivselt erinevalt. Mittevaralise kahju hüvitamise nõude rahuldamine või rahuldamata jätmine ei tohi sõltuda sellest, kas nõue esitati tsiviil- või kriminaalkohtumenetluses, sest materiaaõiguslikud alused on neis mõlemas menetluses samad. Mittevaralise kahju hüvitamise eesmärk on tasakaalustada kannatanule kehavigastusega tekitatud hingelised üleelamised. Oluline on saavutada võimalikult õiglane lahend, millise saab saavutada mõistlikkusest ja õiglusest lähtudes.

INDEMNIFICATION OF MORAL DAMAGES CAUSED BY PERSONAL INJURY OR HEALTH IMPAIRMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

SUMMARY

Compensation for moral damage protects a number of constitutional values. In the broadest sense human dignity, but also a number of other fundamental rights, including human health. In criminal proceedings the victim has an opportunity to file a civil action not only for getting compensation for financial losses but also for moral damages. That would help the victim to overcome the negative results arisen from the crime. Such a possibility has been developed especially for the purposes of procedural economy, and it certainly helps to make up for the interference of society's sense of justice. The victim has the opportunity to choose whether to file a civil action within the criminal proceeding or file the appropriate civil action to the civil court. However it should be emphasised that claiming the moral damages at the criminal court is proven to be much easier for the victim.

The rights of the accused in criminal proceedings are protected by free legal assistance by the state but in this aspect the victim's rights are more limited. He has suffered from the criminal offence and in addition he must be able to defend his interests in court proceedings.

Moral damage is the type of damage which main goal is protecting the fundamental rights. While the society evolves and human relations turn more complex, situations occur daily where people cause more and more damage to others through their unlawful activities. So the importance of compensating non-material damage is a growing trend in society.

Indemnification in criminal proceedings is carried out by applying civil law provisions. The author aims to clarify whether claims for moral damages in criminal proceedings are handled in the criminal court following the principles of civil law. The thesis focuses on requirements for moral damage caused by personal injury and damage to health. The subject is topical because the number of physical mistreatments has increased in recent years.

To achieve the goal of master thesis, the author has used juridical articles, professional literature, Estonian legislation and practical rulings of all levels of Estonian courts. Moral compensation is protected by the Constitution and its goal is to alleviate financially the physical and emotional pain and suffering the victim has gone through. Since the decision making regarding the moral damages is based on each judge's inner conviction, the assessment of non-pecuniary damage is quite subjective.

Based on the case laws during the years 2011 to 2013 in which the injury was caused by criminal offence and a person was guilty in causing the injury, the author has concluded that judges have different opinions in interpreting the law when issuing the compensations for moral damage. Judges have remained on different opinions on what has been said in the Supreme Court ruling No.3-1-1-116-12 p 17 which states that if the victim has suffered bodily injury or his health was adversely affected, a reasonable compensation should be paid to the victim for non-pecuniary damages. The author believes that the ruling stated clearly that compensation has to be paid out whenever the victim suffered bodily injury or damage to health. So only one question remains: what would be the reasonable compensation limits, i.e. the extent to which non-pecuniary damage to be compensated. The analysis showed that the Court of First Instance dismissed quite many claims for compensating non-pecuniary damages.

In 6 cases out of 17 rulings of the Court of First Instance analysed by the author the claims for moral damages were dismissed. However 3 of them were revised in the Court of Second Instance and compensation for the victims were awarded. In the criminal case in which the victim suffered minor injuries the victim justified his non-pecuniary damages claim with a statement that pain and damage to health were inflicted upon him and that was enough for the court to sentence the defendant to pay compensation for moral damage.

Case-law analysis shows that the victims do not have sufficient knowledge of how to justify their claim for moral damage. A number of claims have been dismissed due to the fact that the victim justifies his claim with the facts which actually refer to property damage, even though all of the prerequisites for moral damages are satisfied. Although the possibility of lodging a claim for moral damages in criminal proceedings should facilitate and ease the victim's situation, it is seen very often that the victim will not reach his goal due to little awareness of their own rights. Investigative bodies and the prosecutor's office have the legal obligation to explain the victim's rights, but they are not obliged to explain how the victim should substantiate his claim and the amount of moral damage. To ensure effective enforcement of the victim's rights and not to cause disappointment in the legal system, the author suggests free legal aid to the victim as it has been enabled to the suspect.

The analysis also showed that in fact lodging a claim for non-pecuniary damages should be sufficient because afflicting of bodily injury is usually evidenced in the criminal proceedings. Based on the evidence the court rules the amount of compensation for the moral damages. When comparing the amounts ruled to be paid with similar rulings from year 2008, it can be concluded that the lower limit is decreased but the upper limit has remained at the same level.

Based on the analysis the compensated amount for minor bodily injury has been 50 to 1600 euros, in 2008 the amounts were 130 to 1600 euros. The amounts for serious bodily injury have not changed significantly being between 2600 and 6500 euros in year 2008. Four years later the sums were accordingly 4000 to 6000 euros.

Working through case laws the author has concluded that in criminal proceedings the courts of Estonia dismiss the claims for moral damages quite often. At the same time upon the satisfaction of action the courts have cited the relevant section of the Law of Obligations Act and based their rulings on the Supreme Court's judicial decisions. When reducing the claims the courts have generally justified it and been guided by the valid judicial practice in determining the amount of compensation.

In conclusion the author notes that the amount of compensation to be paid has been and in the author's opinion will be decided to a large extent by the judicial practice. The approval or denial of moral damages claim should not depend on whether the claim was made in civil or criminal proceedings as the substantive bases are the same in both proceedings.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2011. Arvutivõrgus: www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57322/Kuritegevus_Eestis_2011.pdf (24.01.2013)
2. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2012. Arvutivõrgus: www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57890/Kuritegevus+Eestis+2012++Justiitsministeeriumi+slaidid+UUS.pdf (24.01.2013)
3. Hirvoja, M. Tõrjuv kahjuhüvitis Eesti ja saksa võlaõiguses mittevahalise kahju hüvitamisel ning selle seos karistusliku kahjuhüvitise kontseptsiooniga. *Juridica* 2011/1.
4. Kivi, L., Sootak, J. Karistuse kohaldamise alused karistusseadustikus. *Juridica* 2001/7.
5. Kergandberg, E. jt (koost). Kohtumenetlus. Tallinn: Juura 2008.
6. Kergandberg, E., Pikamäe, P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
7. Kull, I., Käerdi, M., Kõve, V. Võlaõigus I. Üldosa. Tallinn: Juura 2004.
8. Lillsaar, M., Vutt, M. Mittevahalise kahju hüvitamise nõuded tsiviilasjades esimese ja teise astme kohtutes 2008. aastal. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/905/MittevahalinekahjuTsiviilasjades_2008_Maarja_Lillsaar_Margit_Vutt.pdf. (21.01.2013)
9. Madise, Ü. jt (koost). Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
10. Moraalse kahju liigid. McGregor on damages. The Common Law Library. nr 9. Arvutivõrgus: www.riigikohus.ee/?id=533, (08.02. 2013)
11. Riigikogu XII istungi stenogramm. III istungjärk. 09.04.2012. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=1333973100#pk10111>, (02.04.2013)
12. Ringhäälinguseaduse, kriminaalmenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadistiku ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=886980&u=20130511160534>, (01.04.2013)
13. Sarv, J. Haginõuded kriminaalmenetluses. *Juridica* 2011/5.
14. Schlechtriem, P. Võlaõigus. Üldosa. Tallinn 1999.
15. Sein, K. Kas Eesti õiguses tuleks lubada karistuslikke kahjuhüvitisi. *Juridica* 2008/2.
16. Sootak, J. Isikuvastased süüteod. Tallinn: Juura 2011.

17. Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003.
18. Sootak, J., Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. III trükk. Tallinn: Juura 2009.
19. Tammelo, I. Õigus ja hool. Tartu: Ilmamaa 2001.
20. Tammiste, H. Mittevahalisest kahjust Eesti kohtupraktikas. Juridica 2004/2.
21. Varul, P. jt (koost). Võlaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009.
22. Varul, P. jt (koost). Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009.
23. Vutt, M. Lähedase isiku surma põhjustamisega tekitatud mittevahalise kahju hüvitamine. Kohtupraktika analüüs. Arvutivõrgus: : www.riigikohus.ee/vfs/1321/MittevahalineKahjuSurmaPohjustamisel_Avaldamiseks.pdf (18.04.2013)
24. Värvi, A. Ettevõtte moraalse õiguse omaniku nõue eelotsuse tegemiseks ehk mõned tähelepanekud Euroopa kohtu lahendite tõlkimise kohta. Õiguskeel 2007/3.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

25. Eesti Vabariigi põhiseadus. Eesti Vabariigi põhiseadus. RT 1992, 26, 349; RT I, 27.04.2011, 2.
26. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/et/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303ET.01000101.htm>, (06.02.2013)
27. Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364; RT I, 17.04.2013, 8.
28. Karistusseadustiku rakendamise seadus. RT I 2001, 56, 350.
29. Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166; RT I, 16.04.2013, 3.
30. Riigilõivuseadus. RT I 2010, 21, 107; RT I, 17.04.2013, 12.
31. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. RT I 2005, 26, 197; RT I, 05.04.2013, 5.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

32. RKTKo 3-2-1-1-01.
33. RKTKo 3-2-1-105-01.
34. RKÜKo 3-4-1-10-04.

35. RKTKo 3-2-1-81-05.
36. RKTKo 3-2-1-137-05.
37. RKKKo 3-1-1-28-07.
38. RKTKo 3-2-1-54-07.
39. RKKKo 3-1-1-60-07.
40. RKTKo 3-2-1-86-07.
41. RKTKo 3-2-1-123-07.
42. RKTKo 3-2-1-19-08.
43. RKKKo 3-1-1-27-08.
44. RKTKo 3-2-1-45-08.
45. RKTKo 3-2-1-85-08.
46. RKTKo 3-2-1-114-08.
47. RKKKm 3-1-1-41-09.
48. RKKKo 3-1-1-79-09.
49. RKTKo 3-2-1-152-09.
50. RKTKo 3-2-1-67-10.
51. RKKKm 3-1-1-97-10.
52. RKKKo 3-1-1-105-10.
53. RKTKo 3-2-1-4-12.
54. RKKKo 3-1-1-116-12.
55. RKKKo 3-1-1-117-12.
56. RKTKo 3-2-1-177-12.
57. RKKKo 3-1-1-31-13.
58. HMKo 20.01.2011, 1-10-288.
59. HMKo 25.02.2011, 1-10-16629.
60. HMKo 16.03.2011, 1-11-2101.
61. HMKo 26.05.2011, 1-11-4297.
62. HMKo 10.06.2011, 1-11-5043.
63. PMKo 20.09.2011, 1-10-14593.
64. HMKo 27.10.2011, 1-11-8114.
65. HMKo 10.01.2012, 1-11-7347.
66. HMKo 13.01.2012, 1-11-12509.
67. TMKo 13.03.2012, 1-12-1408.
68. TMKo 30.04.2012, 1-11-14406.
69. HMKo 31.05.2012, 1-12-710.

70. HMKo 07.09.2012, 1-12-5284.
71. HMKo 18.10.2012, 1-12-5899.
72. HMKo 20.12.2012, 1-12-10481.
73. HMKo 24.01.2013, 1-13-172.
74. HMKo 12.02.2013, 1-13-522.
75. TlnRnKo 18.04.2011, 1-10-288.
76. TlnRnKo 22.11.2011, 1-11-5043.
77. TlnRnKo 09.12.2011, 1-10-14593.
78. TlnRnKo 27.04.2012, 1-11-7087.
79. TrtRnKo 16.05.2012, 1-12-1408.
80. TlnRnKo 21.03.2013, 1-12-10481.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jana Taaksalu (sünd 06.04.1973)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kehavigastuse või tervisekahjustuse tekitamisega seotud mittevaralise kahju hüvitamine kriminaalmenetluses,

mille juhendaja on Dmitri Teplõhh,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 20. mai 2013